

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра української мови та лінгводидактики

На правах рукопису

**ГОРЕЛА КАРИНА ВІТАЛІЇВНА
ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ НАУКОВО-
ПОПУЛЯРНОГО ТЕКСТУ ОЛЬГИ ДУБЧАК «ПЕРЕМАГАТИ УКРАЇНСЬКОЮ. ПРО
МОВУ НЕНАВИСТІ І ЛЮБОВІ»**

Спеціальність: 035.01 Філологія

Освітньо-професійна програма *Українська мова та література. Світова література*

Робота на здобуття освітнього ступеня магістр

Науковий керівник:

ПРИЙМАЧОК ОКСАНА ІВАНІВНА,

кандидат філологічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри української мови та лінгводидактики

від _____ 2025 р.

Завідувач кафедри

_____ Костусяк Н. М.

ЛУЦЬК – 2025

АНОТАЦІЯ

Горела Карина Віталіївна. Лінгвостилістичні параметри експресивності науково-популярного тексту Ольги Дубчак «Перемагати українською. Про мову ненависті і любові» – Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра. Спеціальність: 035. 01 Філологія (Українська мова та література). Освітньо-професійна програма *Українська мова та література. Світова література*. – Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2025. 65 с.

У магістерській роботі здійснено комплексний аналіз лінгвостилістичних засобів експресивності науково-популярного тексту на матеріалі книги Ольги Дубчак «Перемагати українською. Про мову ненависті і любові». Роботу присвячено вивченню мовних елементів, що забезпечують поєднання наукової інформативності з емоційно-експресивним компонентом, а також дослідженню механізмів впливу експресивності на формування гуманістичного вектору сучасного мовознавчого дискурсу.

Розглянуто основні теоретичні підходи до трактування експресивності як категорії мови й мовлення, зокрема її структурно-семантичний, функційно-стилістичний і прагматичний аспекти. Простежено взаємозв'язок між експресивністю та комунікативною інтенцією автора, визначено її роль у моделюванні емоційного простору науково-популярного тексту.

У роботі проаналізовано різнорівневі експресивні засоби (лексичні, морфологічні, синтаксичні та композиційні) як складники стилістичної системи книги. Охарактеризовано функції експресивного синтаксису та емоційно забарвленої лексики. З'ясовано, що використання цих засобів сприяє формуванню живої, динамічної, науково-популярної оповіді, зорієнтованої на активну взаємодію з читачем.

Доведено, що експресивність у науково-популярному дискурсі виступає не лише елементом стилістичного оформлення, а й важливим чинником

пізнавальної діяльності. Вона забезпечує доступність складних лінгвістичних понять, актуалізує емотивний потенціал мови, формує довіру до автора та створює умови для інтелектуального діалогу між науковцем та масовим читачем.

Ключові слова: науково-популярний текст, лінгвостилістика, експресивність, авторська інтенція, оцінність, образність, мова ворожнечі.

SUMMARY

Horela Karyna Vitaliivna. Linguistic-stylistic parameters of expressiveness of the popular science text by Olga Dubchak «To win in Ukrainian. About the language of hate and love» – Master's thesis for the degree of Master of Education. Specialty: 035. 01 Philology (Ukrainian language and literature). Educational and professional program *Ukrainian language and literature. World literature*. – Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk, 2025. 65 p.

The master's thesis carries out a comprehensive analysis of the linguostylistic means of expressiveness of the popular science text based on the material of Olga Dubchak's book «To win in Ukrainian. About the language of hate and love». The work is devoted to the study of linguistic elements that ensure the combination of scientific informativeness with an emotional-expressive component, as well as the study of the mechanisms of the influence of expressiveness on the formation of the humanistic vector of modern linguistic discourse.

The main theoretical approaches to the interpretation of expressiveness as a category of language and speech are considered, in particular its structural-semantic, functional-stylistic and pragmatic aspects. The relationship between expressiveness and the author's communicative intention is traced, its role in modeling the emotional space of a popular science text is determined.

The work analyzes different-level expressive means (lexical, morphological, syntactic and compositional) as components of the stylistic system of the book. The functions of expressive syntax and emotionally colored vocabulary are characterized. It is found that the use of these means contributes to the formation of a lively, dynamic, popular science narrative, oriented towards active interaction with the reader.

It is proved that expressiveness in popular science discourse is not only an element of stylistic design, but also an important factor of cognitive activity. It provides accessibility to complex linguistic concepts, actualizes the emotional potential of

language, builds trust in the author and creates conditions for intellectual dialogue between the scientist and the mass reader.

Keywords: popular science text, linguostylistics, expressiveness, author's intention, imagery, emphasis, hate speech.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ЯК РЕЛЕВАНТНА ОЗНАКА СУЧАСНОГО НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО ТЕКСТУ	10
1.1. Науково-популярний підстиль у системі функційних стилів української мови.....	10
1.2. Експресивність як лінгвістична категорія мови та мовлення	15
Висновки до розділу 1	19
РОЗДІЛ 2. ЕКСПРЕСИВНІ ЗАСОБИ КНИГИ О. ДУБЧАК «ПЕРЕМАГАТИ УКРАЇНСЬКОЮ» ЯК МАРКЕРИ АВТОРСЬКОЇ ІНТЕНЦІЇ.....	22
2.1. Засоби репрезентації авторської позиції й оцінки в науково-популярному тексті	22
2.2. Лексико-фразеологічні експресеми.....	25
2.3. Синтаксичні конструкції з експресивним навантаженням	32
2.4. Тропи як засоби змістової образності та емоційної виразності.....	35
2.5. Вербальна гра, іронія, сарказм як маркери авторського стилю	38
Висновки до розділу 2	41
РОЗДІЛ 3. ЛІНГВІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ МОВНОГО СПРОТИВУ В НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОМУ ТЕКСТІ	44
3.1. Термінологія воєнного часу в мовознавчому науково-популярному дискурсі	44
3.2. Мова ворожнечі як важливий чинник експресивності: лексико- стилістичні маркери протиставлення «свій—чужий»	47
3.3. Транслітерація як інструмент експресивізації мовного спротиву	52
Висновки до розділу 3	55
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогоднішні реалії вимагають пошуку нових підходів до трактування складних понять. Відповідно до цього зростає потреба в нових способах транслявання наукових знань широкому загалу в зрозумілій формі. У цьому процесі значну роль відіграє науково-популярний контент, який сьогодні набуває все більшої затребуваності. Тексти саме такого спрямування є доступними для читачів, адже допомагають якнайкраще засвоїти значні обсяги наукової інформації. Сучасна науково-популярна література вже відійшла від принципів дидактизму, відстороненого пояснення чи опису новинок науки і техніки, сухого переліку законів і правил. На часі – поєднання наукової інформації з практичним досвідом читача, тобто комбінування наукового стилю з іншими (розмовним, художнім чи публіцистичним), які мають цілий арсенал засобів увиразнення тексту.

Дослідники науково-популярного контенту останнього десятиліття (М. П. Баган, М. І. Венгринюк, Н. А. Ковальська, Н. В. Космацька, О. М. Мельник, О. І. Приймачок, П. О. Селігей, К. Ю. Шевчик) однакові в тому, що вагомою і невід’ємною частиною сучасного науково-популярного дискурсу (тексту) є його експресивність. Тому вивчення спеціальних засобів і прийомів експресивізації тексту наукової тематики є актуальною мовознавчою проблемою.

Наукова новизна випускної кваліфікаційної роботи полягає в комплексному аналізі лінгвостилістичних засобів експресивності конкретного науково-популярного тексту. У дослідженні уточнено різницю між науково-популярним підстилем наукового стилю та науково-популярним текстом; подальшого розвитку дістала теорія щодо засобів мовної та мовленнєвої (текстової) експресивності.

Мета дослідження – виокремити, описати та проаналізувати систему та функції лінгвостилістичних засобів експресивності в науково-популярному

тексті Ольги Дубчак, з'ясувати їхню роль для популяризації наукових знань про українську мову.

Для досягнення мети необхідно виконати низку **завдань**:

1. З'ясувати теоретичні підходи до розуміння експресивності як категорії мови та мовлення.
2. Визначити комплекс експресем науково-популярного тексту та їхні основні функції.
3. Проаналізувати способи вираження авторської позиції та оцінки.
4. Дослідити особливості авторського стилю в популяризації знань.
5. Визначити роль експресивних засобів у популяризації української мови в період російсько-української війни.

Об'єктом дослідження є мовні засоби творення сучасного українського науково-популярного тексту лінгвістичної тематики.

Предметом дослідження є система різнорівневих лінгвостилістичних параметрів експресивності конкретного тексту науково-популярного підстилю.

Матеріал дослідження. Випускна кваліфікаційна робота виконана на матеріалі науково-популярного видання Ольги Дубчак «Перемагати українською. Про мову ненависті і любові» [13], яка є частиною мовознавчої серії авторки.

Методи дослідження. У ході дослідження було застосовано *описовий* метод (для інвентаризації експресем), з використанням *прийомів* класифікації, систематизації, аналізу (контекстуального, стилістичного, прагматичного), індукції та дедукції.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання результатів дослідження в курсах стилістики, прагмалінгвістики, української неології, а також у практиці популяризації наукових знань.

Апробація результатів та публікації. Основні положення магістерської роботи виголошено на секційному засіданні щорічного Фестивалю науки, що відбувся у Волинському національному університеті імені Лесі Українки (м. Луцьк, 19–20 травня 2025 року); на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання сучасної гуманітаристики: комунікативно-культурологічний аспект» (заклад вищої освіти «Подільський державний університет», м. Кам'янець-Подільський, 14 травня 2025 року).

Результати магістерської роботи апробовано у вигляді публікацій:

- 1) *Горела К. В.* Лінгвальні засоби вираження авторської присутності в сучасному науково-популярному тексті. *Scripta manent: молодіжний науковий вісник факультету філології та журналістики: зб. наук. пр.; Вип. 12 / уклад. Л. Б. Лавринович.* Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2025. С. 16–18;
- 2) *Горела Карина.* Перифраза як прийом експресивізації мови ворожнечі в науково-популярному тексті. *Актуальні питання сучасної гуманітаристики: комунікативно- культурологічний аспект: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 14 травня 2025 року.* Кам'янець-Подільський, 2025. С. 14–17.

Структура й обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 65 сторінок, основний текст викладено на 53 сторінках, список використаних джерел налічує 53 найменування.

РОЗДІЛ 1. ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ЯК РЕЛЕВАНТНА ОЗНАКА СУЧАСНОГО НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО ТЕКСТУ

1.1. Науково-популярний підстиль у системі функційних стилів української мови

Сучасна дійсність створює нові умови для розвитку та популяризації науки в усіх можливих сферах. Зростає потреба висвітлювати потрібну інформацію в доступному та актуальному для людей вимірі, що зумовлює нові пошуки подачі складного матеріалу. П. Селігей зазначає, що «завдання науки – не тільки описувати й пояснювати світ, а й впливати на нього: змінювати, перетворювати, вдосконалювати з огляду на потреби людей, а також задля самого об’єкта дослідження» [44, с. 54]. Відповідно до цього слід актуалізувати поняття *мовний стиль* та його різновиди. О. Пономарів трактує цей термін як «сукупність засобів, вибір яких зумовлюється змістом, метою та характером висловлення» [38, с. 6].

Варто наголосити, що мова є живим організмом, який постійно розвивається та виконує низку важливих функцій. У зв’язку з цим виникла потреба розмежовувати ці функції, що спричинило появу різноманітних стильових різновидів. Кожен з них має своєрідний арсенал мовних виражальних засобів, які вирізняють його з-поміж інших.

Сьогодні існують різні класифікації функційних стилів української мови (П. Дудик, А. Капелюшний, О. Пономарів, В. Чабаненко, І. Чередниченко та ін.), проте всі вони, здебільшого, виокремлюють публіцистичний, науковий, офіційно-діловий, розмовно-побутовий, художній, епістолярний і конфесійний стилі. У межах кожного стилю існують відповідні мовні одиниці, які «зосереджують у собі неповторну стильову своєрідність, сконцентровано виявляються в одному стилі, а в інших простежуються лише частково» [14, с. 56]. У цьому контексті варто звернутися до поняття *науковий стиль*, який слугує для оформлення у вигляді тексту наукових здобутків і важливих знань у

різноманітній формі. «Науковий стиль неоднаковий за мовним оформленням, поділяється на жанри, кожен з яких, сформувавшись із певного комплексу характерних для цього стилю мовних засобів, обслуговує одну з галузей наукової діяльності людини і зорієнтований на осмислення, розуміння, теоретичне й практичне використання достовірних знань в інтересах усього суспільства чи окремих його верств» [14, с. 75].

Науковий стиль має на меті точно, логічно, об'єктивно висвітлити всі аспекти порушеної проблеми задля кращого засвоєння потрібного матеріалу. Слід зазначити, що цей стильовий різновид є доволі неоднорідним. Це спричинило появу різноманітних підстилів наукового жанру, які мають як схожі, так і відмінні риси. О. Пономарів виділяє власне-науковий, науково-популярний, науково-публіцистичний, науково-навчальний та виробничо-технічний підстилі наукового стилю [38]. Власне-науковий підстиль є найбільш наближеним до наукового стилю, оскільки спрямований на використання складних понять. Такий текст позбавлений емоційності, має логічну структуру та академічне спрямування. Щодо науково-популярного підстилю варто зауважити, що він наближений до публіцистичного мовлення задля подачі складного матеріалу в доступній формі для масового читача. Науково-публіцистичний жанр спрямований на висвітлення інформації з певною емоційною оцінкою автора з використанням вузькоспеціалізованих термінів та складних конструкцій. Науково-навчальний різновид характерний для підручників та посібників певного спрямування та покликаний висвітлити інформацію про певні наукові здобутки. Загалом «кожен із цих різновидів має свої номінативно-виражальні засоби поряд із засобами, спільними для наукового стилю в цілому» [38, с.10]. Відповідно до цього слід виокремити науково-популярний підстиль, який посідає важливу ланку в сучасних наукових розвідках та дослідженнях.

Особливості наукового стилю та науково-популярного підстилю висвітлено в працях таких дослідників з функційної стилістики, як П. Дудик, А. Капелюшний, Л. Мацько, О. Пономарів, П. Селігей, Г. Онуфрієнко та ін.

Вони характеризують науково-популярний підстиль як особливий жанр, який, на відміну від інших різновидів, транслює інформацію для читачів з різними вподобаннями. Він, взаємодіючи з іншими функційними стилями, зберігає свою автономність та постає як окремий, цілісний організм.

Протягом десятиліть науковий стиль був призначений для транслювання та подачі складного матеріалу серед вузького кола фахівців та дослідників. Таким текстам притаманна логічна структура, послідовність викладу, безособовість і термінологічна чіткість. Окрім цього, переважає нейтральний тон викладу із залученням складних синтаксичних конструкцій, щоб якнайточніше передати складний матеріал. Проте теперішня дійсність потребує нового підходу до висвітлення важливих питань. Відтак, «досконалий науковий текст має підтримувати увагу читача, справляти на нього інтелектуальний вплив, викликати живий інтерес, залишати яскраві враження, переконувати в слушності висловлених міркувань і висновків» [44, с. 64]. Відповідно до цього зростає роль науково-популярного підстилю як посередника між наукою та нефаховою аудиторією, який адаптує та подає складний матеріал у зрозумілій формі.

Науково-популярний підстиль є повноцінною частиною наукового стилю та містить низку схожих рис. «Це стосується головним чином використання у науково-популярних текстах мовних засобів виразності, використання прямої та непрямої мови» [53, с. 244]. Науковому стилю, як і науково-популярному підстилю, притаманні логічність викладу, інформативність, достовірне обґрунтування порушеної проблеми, використання відповідної термінології тощо. Попри це між цими двома стильовими формами існують суттєві відмінності. Н. Іщенко слушно зауважує, що «головне призначення наукового стилю – систематизація знань, пізнання світу, слугування для повідомлення про результати досліджень, доведення теорій, обґрунтування гіпотез, класифікацій, роз'яснення явищ, виклад матеріалу, представлення наукових даних суспільству» [19, с. 33]. Натомість науково-популярний підстиль слугує для передачі інформації в доступній формі. У цьому вимірі такі тексти містять

елементи образності, діалогічний виклад інформації, звернення до аудиторії та живу синтаксичну структуру. Завдяки цьому цей жанр виходить за межі раціонального сприйняття дійсності, що сприяє кращій взаємодії з досліджуваним текстом. «Науково-популярний стиль викладу сприяє полегшенню сприйняття наукового тексту, оскільки використання засобів виразності надає йому певної емоційної забарвленості» [53, с. 244].

Відомий сучасний науковець П. Селігей зазначає, що «деякі дослідники характеризують науково-популярний підстиль як певну суміш елементів наукового, розмовного та публіцистичного стилів, а в деяких випадках й стилю художньої літератури» [43, с. 115]. Попри це цей різновид слід розглядати як окреме стилістичне явище, яке має свою функціональну специфіку, мовні елементи та маркери впливу на читача. У цьому контексті головним завданням науково-популярного підстилю є зміна форми подачі матеріалу: зменшення кількості термінологічних лексем, використання стилістичних фігур з різноманітним забарвленням, присутність авторської інтенції, посилення емоційного тону та ритму задля створення діалогу з читачем. Все це гармонійно поєднується з науковим викладом важливої інформації. «Звідси випливає, що основні вимоги до науково-популярного тексту: наукова глибина, цікавість або іншими словами доступність в поєднанні з науковістю» [26, с. 197].

Задля кращого розуміння слід виокремити низку функцій науково-популярного підстилю. Його стилістичні засоби спрямовані на те, щоб розширити світогляд аудиторії, сприяти розвитку критичного мислення, зацікавити та допомогти засвоїти потрібну інформацію. Таким чином, науково-популярний підстиль виконує пізнавальну, інтерпретаційну та просвітницьку функції. «Основними прагматичними функціями науково-популярного тексту, що детермінують його основні мовні особливості, є функція залучення уваги і встановлення контакту між адресантом та адресатом» [26, с. 198]. Окрім цього, цей підстиль має соціокультурне спрямування, яке формує уявлення про науку як важливу складову культури та соціуму. «Для наукової мови важливою є також

перформативна функція, суть якої у встановленні певних фактів або зв'язків за допомогою мовного матеріалу, та функція впливу, що показує спробу автора довести правильність обраної позиції» [45, с. 63]. У такий спосіб науково-популярний підстиль постає як доволі складна форма комунікації, яка, попри експресивне навантаження та простішу форму подачі, потребує від автора високої мовної майстерності, обізнаності в поданій інформації та зосередження на потребах масової аудиторії.

У сучасному мовознавстві науково-популярний підстиль постає як динамічне явище, що є рушійною силою в комунікативному просторі. За словами Н. Космацької, «розвиток суспільства, науки і новітніх технологій на кожному його етапі зумовлюють виникнення і застосування нових засобів створення, структурування і подання інформації реципієнту» [27, с. 81]. Відповідно до цього тексти науково-популярного спрямування все частіше тяжіють до пошуку нової форми подачі матеріалу, який буде орієнтований на читача. Вони слугують для передачі знань та створення ефекту присутності автора задля формування спільного простору з аудиторією. Саме тому важливою рисою таких текстів є їхня експресивна насиченість. Використання подібних елементів зумовлене потребою передати важливу інформацію в легкій та доступній манері для широкого кола читачів. У цьому контексті експресивність постає як допоміжний, але ефективний засіб засвоєння потрібного матеріалу.

Однією з вагомих ознак науково-популярного підстилю є його зв'язок з іншими функційними стилями. Він може містити, а також поєднувати лексичні та синтаксичні елементи розмовного, публіцистичного чи художнього стилів. Це створює природний ритм тексту, який транслює живу взаємодію між автором та читачем. «Сучасні науково-популярні тексти демонструють різноманіття і комплексність підходів до вираження змісту і досягнення комунікативної мети повідомлення, де поряд із вербальними елементами невід'ємними стали невербальні, зокрема ілюстрації, таблиці, наочні приклади, фотографії» [27, с. 81].

Науково-популярний контент «займає в сучасному світі певне місце й через свою привабливість для широкого кола читачів. Цей підстиль (жанр) потребує подальшого вивчення та серйозної праці в аспекті саме науково-популярних текстів» [26, с. 199]. Це можуть бути публікації в журналах, книги, відеоматеріали, подкасти, сайти тощо. Тобто науково-популярний текст – це завершене інформаційне ціле, головним завданням якого є достовірно і доступно розказати масовому (нефаховому) реципієнту про певну наукову проблему. Він постає як повноцінна форма комунікативної взаємодії, що впливає на читача. Це зумовлює інтеграцію відповідних експресивних елементів та риторичних засобів із суто науковою інформацією. Таким чином, науково-популярний стиль – це просто окремий стиль мовлення, спосіб подання інформації; науково-популярний текст – це готовий мовленнєвий продукт, у якому відбір і розподіл усіх застосованих у ньому компонентів і мовних одиниць цілком залежить від автора і підпорядковується авторській інтенції.

1.2. Експресивність як лінгвістична категорія мови та мовлення

Сучасний науково-популярний дискурс стрімко розвивається та видозмінюється, що сприяє появі нових підходів до тлумачення важливих термінів. Слід зосередити увагу на понятті *експресивність*, яке є доволі неоднозначним та багатовимірним у контексті наукового обігу. Відтак, експресивність – це здатність мовної одиниці «підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом суб'єктивного вираження» [47, с. 156]. Науковці сформували різноманітний у своєму прояві підхід до існування та використання експресивних засобів. Одні зосереджені на тому, що науковий виклад має бути позбавлений будь-яких проявів емоцій, натомість інші впевнено доводять, що наукові тексти, а саме науково-популярного підстилю, обов'язково мають містити елементи експресії для кращої передачі інформації та залучення до порушеної проблеми більшої кількості читачів. Саме «грунтовне вивчення наукового дискурсу крізь призму прагматики спілкування упевнило мовознавців у тому, що експресія слугує важливим чинником побудови

аргументованого й переконливого наукового викладу» [2, с. 10]. Для більш конкретного тлумачення поняття *експресивність* дослідники актуалізують термін *експресив*, адже «це і конкретний знак (тобто одиниця будь-якого рівня, не тільки вербального, якщо йдеться, наприклад, про мультимодальний текст), що виконує експресивну функцію, і спеціальний прийом, що призводить до реалізації такої функції» [39, с. 40].

Варто зауважити, що в науковій традиції сформувалися два основні підходи до тлумачення категорії експресивності: як категорії мови і як категорії мовлення. Це спричиняє різноманітні дискусії та численні наукові розвідки, щоб встановити чіткі критерії розмежування цих категорій.

Зосередимо увагу на підході до експресивності як категорії мови. Праці таких дослідників, як С. Єрмоленко, В. Чабаненка, І. Чередниченка та ін. тлумачать експресивність як об'єктивну властивість мовної системи. Так, К. Баюн стверджує, що «експресивні одиниці в мовному плані мають постійний експресивний елемент, закладений в смисловій структурі деяких моделей пропозицій, словосполучень, слів і навіть морфем» [4, с. 233]. Варто зазначити, що цей підхід підкреслює системність і стабільність експресивних значень, що дозволяє класифікувати експресиви за рівнями мови і вивчати в межах мовної норми. Утім, недоліком цієї концепції є її зосередженість переважно на літературній нормі, що не охоплює стилістичну різноманітність мовленнєвих проявів. Відповідно до цього «мовними засобами вираження експресивності вважаємо експресивні засоби, які притаманні власне системі мови і які мають регулярну відтворюваність, тобто лексичні одиниці поза контекстом» [4, с. 233].

Експресивність як мовленнєва категорія привертає увагу таких дослідників, як М. Баган, Н. Бойко, Н. Костусяк, М. Навальна, О. Приймачок та ін. «Експресивність – це, передусім, категорія комунікативна, оскільки справжня експресія виникає переважно в мовленні, при організації повідомлення» [4, с. 234]. Відповідно до цього експресив постає як такий засіб, що набуває експресивного забарвлення лише в конкретному дискурсі. М. Баган слушно

зауважує: «Якщо майстри художнього слова оперують експресивними одиницями для посилення образності, емоційного впливу на читача, то в наукових працях експресивність спрямована на посилення аргументації, увиразнення причиново-наслідкових зв'язків, акцентування найбільш важливих змістових компонентів» [2, с. 10]. Усі ці риси характерні для наукового мовлення загалом, бо вони демонструють способи оформлення думки. У цьому контексті експресивність постає як рушійна сила наукового дискурсу загалом, бо вона відображає індивідуальну майстерність автора, його емоційну залученість та позицію щодо порушеного питання.

Експресивність наукового тексту може мати й інші виразні ознаки, які допомагають якнайточніше передати зміст висловлювання. Серед них найхарактернішими є оцінність, суб'єктивність, а також емоційність. Стилiстичні засоби, наділені цими рисами, повноцінно характеризують науково-популярний підстиль та демонструють його різноманіття. Якщо «експресивність наукового тексту являє собою експресивність акцентуації, конкретизації думок, логічності тверджень, посилення аргументованості міркувань автора, активізацію уваги читача» [24, с. 382], то експресивність науково-популярного тексту – це, зазвичай, залучення виражальних особливостей, характерних для розмовного, художнього і публіцистичного стилів мовлення.

Зауважимо, що експресивність у науково-популярному дискурсі реалізується на різних мовних рівнях. Кожен з них має своєрідний арсенал засобів, які забезпечують оцінне та емоційне навантаження тексту. На фонетичному рівні експресивні засоби мають обмежений вияв. Попри це вони створюють інтонаційний темп і ритм мовлення, а також підсилюють вираження деяких конструкцій. Морфологічний рівень демонструє використання різноманітних афіксів, граматичних форм, які допомагають персоналізувати виклад та наблизити текст до «живого» мовлення. Лексичний рівень є найбільшим носієм емоційного забарвлення, оскільки «основне навантаження вербального вираження почуттєвих інтенцій мовців, пов'язане із суб'єктивним

осмисленням та оцінюванням фрагментів національної картини світу, виконують лексичні одиниці та їхні лексико-семантичні варіанти, належні до лексико-семантичного рівня мовної системи» [5, с. 40]. У науково-популярних текстах конструкції синтаксичного рівня допомагають зробити виклад більш динамічним та персоналізованим, водночас підкреслюючи ключові моменти. Стилiстичний рівень репрезентований відповідними тропами та фігурами, які виконують емоційно-естетичну та когнітивну функції, що покращує сприймання та запам'ятовування інформації.

Експресивність науково-популярного підстилю постає як стабільне, сформоване та цілісне явище, що вимагає від автора комплексного та ретельного підходу до вибору відповідних засобів. Такі елементи мають гармонійно поєднуватися з іншими стилістичними фрагментами тексту для створення загальної картини зображення. Таким чином, «експресивність наукового стилю зумовлена пізнавально-комунікативною потребою: зміст наукового тексту стає більш переконливим завдяки добору релевантних мовних засобів, передачі необхідної інформації відповідною формою, тобто експресивною мовою» [24, с. 381].

Експресивна функція – одна з цілої низки функцій будь-якої природної мови. «Про це свідчить величезна кількість лінгвістичних праць, присвячена актуальним проблемам дослідження механізмів експресивізації та засобів вираження експресії» [21, с. 468]. Тож саме експресивна функція допомагає підсилити виразність науково-популярного тексту за допомогою різноманітних стилістичних засобів. Окрім цього, вона покращує рівень засвоєння потрібного матеріалу, стимулює інтелектуальну й емоційну залученість читача, а також сприяє розвитку критичного мислення. Слід зауважити, що ця функція допомагає встановити баланс між образністю та науковою точністю, що є вагомим рисом науково-популярного викладу. Таким чином, «експресивна функція – це єдина функція, яка виражає почуття та емоції і дає можливість

перетворити внутрішнє, суб'єктивне у зовнішнє, об'єктивне, доступне для сприйняття» [21, с. 474].

Експресивність як лінгвістична категорія знаходить свій вияв у всіх функційних стилях, проте неоднаковою мірою. Це пов'язано з комунікативною метою кожного різновиду, а також стилістичним навантаженням відповідних засобів. Як уже було зазначено, в науковому тексті вона підпорядковується об'єктивності та логічності викладу, але при цьому може проявлятися через лексеми зі своєрідним емоційним забарвленням. «Взаємодіючи з раціональним, логічним, нейтральним, експресивно марковані лексичні одиниці вносять в усталені стандарти і штампи елементи нових виражальних засобів, у яких домінують почуттєві стани, емоції поєднуються з глибиною думок, ірреальне, виразне, внутрішнє зі світом денотатів, національною реальністю» [5, с. 40]. У цьому контексті експресивність відіграє важливу роль, оскільки допомагає подати складну інформацію в доступній для сприйняття формі, перетворюючи сухий виклад на природню взаємодію між автором та читачем.

Експресивність у науково-популярному тексті постає важливою лінгвістичною категорією, що поєднує мовний та мовленнєвий виміри. Вона є важливим маркером авторської інтенції, чинником формування індивідуального стилю й ефективної комунікації. Таким чином, «експресивність – важлива комунікативна категорія наукового дискурсу, пов'язана з прагматичними бажаннями автора зацікавити сприймача, переконати його в правильності власних узагальнень, спонукати до певних висновків» [2, с. 15].

Висновки до розділу 1

Епоха інформаційного суспільства гарантує швидкий доступ до будь-якої інформації, у тому числі й наукової. Навіть власне науковий підстиль, призначений для висвітлення складних питань певної галузі в суто академічній манері, який ще донедавна був дуже непростим навіть для спеціалістів, сьогодні виходить за межі сухої подачі інформації. Тому останнім часом особливої ваги в

процесі отримання нових знань відіграє науково-популярний дискурс у всій різноманітності форм – від традиційних паперових видань до цифрових платформ (сайтів, форумів, блогів, подкастів тощо). Це можливість зробити мову науки цікавою, виразною, емоційною, потрібною; це можливість одночасно справляти інтелектуальний вплив та бути доступним для сприймання. Тому саме науково-популярний дискурс став найбільш оптимальним для транслювання наукової інформації якнайширшому загалу.

Науково-популярний підстиль (чи жанр), який традиційно вважається особливим різновидом наукового стилю, можна, очевидно, розглядати і як окреме самостійне явище, бо він має свою виразну специфіку, особливі засоби впливу на аудиторію та своєрідний арсенал лінгвостилістичних засобів. Він полегшує сприйняття складного матеріалу, подаючи його в доступній формі. У текстах цього підстилю відчутна присутність автора, який веде невимушений діалог з читачем з характерними для живого розмовного мовлення рисами.

Науково-популярний підстиль виконує кілька важливих функцій, а саме пізнавальну, просвітницьку, соціокультурну, інтерпретаційну та ін. Кожна з них характеризує цей жанр як своєрідну форму подачі матеріалу, спрямовану на висвітлення проблем в актуальному для людей вимірі. Відповідно до цього популяризатори науки перебувають в постійному пошуку нових підходів і прийомів, особливих наративних стратегій, які б полегшили й оптимізували сприйняття масовою аудиторією важкодоступної інформації. Відтак експресивність стала релевантною ознакою науково-популярного контенту.

Науково-популярний текст – це завершене інформаційне ціле, головним завданням якого є достовірно і доступно розказати масовому (нефаховому) реципієнту про певну наукову проблему. Це зумовлює інтеграцію суто наукової інформації з експресивними елементами та риторичними засобами. Таким чином, науково-популярний стиль – це один зі стилів мовлення, спосіб подання інформації; науково-популярний текст – це готовий мовленнєвий продукт, у якому відбір і розподіл усіх застосованих у ньому компонентів і одиниць

(мовних, візуальних, аудіальних) залежить тільки від автора і цілком підпорядковується авторській інтенції.

У сучасному мовознавстві існує два різні підходи до трактування категорії експресивності. Перший розглядає її як категорію мови та системне явище, яке стабільно розвивається в межах мовної норми і має свій сталий набір питомих експресем на різних мовних рівнях. Відповідно до іншого підходу експресивність постає як мовленнєва категорія, що безпосередньо пов'язана з процесом комунікації (в її широкому розумінні). Це означає, що практично будь-яка мовна одиниця будь-якого рівня у відповідному контексті може стати експресемою і брати участь у формуванні емоційного інтелекту реципієнта. Експресеми транслюють оцінне, суб'єктивне чи емоційне ставлення автора до порушеної проблеми, тобто формують авторську інтенцію, активізують увагу читача, розвивають його критичне мислення.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПРЕСИВНІ ЗАСОБИ КНИГИ О. ДУБЧАК «ПЕРЕМАГАТИ УКРАЇНСЬКОЮ» ЯК МАРКЕРИ АВТОРСЬКОЇ ІНТЕНЦІЇ

2.1. Засоби репрезентації авторської позиції й оцінки в науково-популярному тексті

Сучасний науково-популярний дискурс активно демонструє прагнення зробити виклад не безособовим, а персоналізованим, який буде максимально наближений до живого мовлення. Це пов'язано з потребою авторів передати складний матеріал у формі, яка зрозуміла й цікава для широкої аудиторії. Дедалі частіше наукові тексти набувають ознак діалогічності, оскільки важливо не лише передати інформацію, а й створити відчуття розмови між суб'єктами мовлення. Відповідно до цього на сторінках таких видань з'являються характерні маркери авторської присутності: особисті міркування, оцінювання певного стану речей, коментарі та звернення до адресата.

Явище авторської присутності проявляється в тексті завдяки різноманітним мовним та композиційним одиницям, щоб виявити мовця та усвідомити його позицію. Це можуть бути займенники першої особи, звертання, вставні конструкції тощо. Слід зосередити увагу й на важливих комунікативних стратегіях, які спрямовані на встановлення контакту з читачем та вираження ставлення до предмета висловлювання. Саме завдяки цьому «авторська позиція стає не лише вираженням інтелектуального внеску, а й важливим складником текстотворення, що формує індивідуальну стилістику, емоційну тональність і ритм викладу» [10, с. 17].

Невід'ємним складником авторської присутності є оцінність, яка визначає специфіку стилю Ольги Дубчак. Це здатність автора виявляти власне ставлення до мовних, культурних, суспільних чи політичних явищ через лексичні, синтаксичні, інтонаційні й прагматичні ресурси мови. Відповідно до цього авторка поєднує наукову аргументацію з оцінним (виразно позитивним чи

негативним) забарвленням задля формування в читача своєрідного погляду на обговорювану проблему.

Книга Ольги Дубчак «Перемагати українською. Про мову ненависті і любові» є яскравим прикладом тексту, в якому наукові факти й аналітичні висновки подано крізь призму особистих переживань і яскраво вираженої громадянської позиції. Авторка пропонує читачеві не загальне мовознавче дослідження, а живий і динамічний діалог, у якому наука переплітається з особистим досвідом. Текст книги створює своєрідний простір, де наукове й емоційне формують цілісний образ мовного світу.

Одним із головних засобів вираження авторської присутності є використання займенників першої особи однини та множини. Вживання займенника «я» демонструє міркування авторки: *«Можливо, я помиляюся, але хто ми такі, щоби сперечатися з філологічним чуттям?»* [13, с. 36], *«Я, наприклад, ніколи не чула»* [13, с. 38]. Займенник «ми» об'єднує автора і читача, що створює ефект спорідненості та зближення: *«Ми вже років вісім укри»* [13, с. 43].

Не менш важливими маркерами є вставні конструкції, які вказують на рефлексивне ставлення автора до викладеного: *«як бачимо»* [13, с. 21], *«повірте»* [13, с. 27], *«ба більше»* [13, с. 21]. Слід відзначити й ремарки зі своєрідною емоційною інтонацією: *«Та як же мені не соромно!»* [13, с. 19], *«Це я сказала?!»* [13, с. 117]. Такі фрагменти підсилюють ефект живої розмови, допомагають зрозуміти позицію та ставлення автора.

Яскравим інструментом авторського мовлення є риторичні запитання, які посилюють діалогічність тексту та стимулюють читача до роздумів: *«Ну, і як тут не провести паралель між вільхою, що покращує ґрунт, і «Вільхою», що вкладає в цей ґрунт окупанта?»* [13, с. 84]. Це сприяє залученню реципієнта до спільної інтерпретації проблеми.

Варто зазначити, що до засобів авторської присутності належать самозгадки. Ольга Дубчак використовує форми «авторка», «філологиня», «філологопташечка» тощо: «**Авторка** впевнено ховається в жито після цих слів, бо в душі мала брати участь у війнах «Кропива проти Квасолі» в українських зелених/червоних борщах» [13, с. 95], «Але хто така одна розлючена **філологиня** проти цілого народу?..» [13, с. 100]. Це створює ефект художньої гри та наближає стиль до художньо-публіцистичного.

Вагомим інструментом є звернення до читача: «Дорогі друзі» [13, с. 13], «Як ви?» [13, с. 65], «Шановний читачу» [13, с. 93]. Такі елементи створюють атмосферу неформального спілкування, що забезпечує довіру до джерела інформації.

Оцінність у тексті Ольги Дубчак проявляється як комплексна система засобів, що охоплює широкий спектр лексичних, семантичних, стилістичних та синтаксичних одиниць. У науково-популярному дискурсі ця категоріє не лише фіксує ставлення до предмета мовлення, а й формує власну позицію читача, його оцінні орієнтири та ставлення до предмета обговорення.

Лексична експресивність у книзі Ольги Дубчак особливо помітна: вона реалізується через емоційно забарвлені слова («неадекватний» [13, с. 54], «бідосся» [13, с. 104], «псевдонарод» [13, с. 36]), які допомагають відчутти тон висловлюваного. Ці лексеми підкреслюють іронічність та емоційну насиченість тексту, адже «наукова інформація має бути організована в такий спосіб, щоби в жодному разі не перетворитися в нудний перелік норм, правил чи заборон, місцями прикрашений всілякими риторичними гачками» [41, с. 42].

Важливим засобом є модальні конструкції, які свідчать про ступінь упевненості або навпаки сумніву автора стосовно певного явища. Вислови «мені здається» [13, с. 39], «можливо» [13, с. 123], «очевидно» [13, с. 91] переконують, що Ольга Дубчак надає читачеві простір для власних роздумів, не нав'язуючи йому категоричних думок.

Варто наголосити, що поєднання авторської присутності й оцінності в науково-популярному тексті виконує кілька важливих функцій. Комунікативна функція полягає в побудові діалогу з читачем, залученням до обговорення й рефлексії. Коли науковий факт стає частиною осмислення, де поєднується знання і досвід, текст виконує інтерпретативну роль.

Слід виокремити етичну функцію, завдяки якій текст формує не лише уявлення про мовні явища, а й орієнтири для мовної поведінки, підкреслюючи значення мови як культурної й моральної цінності. Когнітивна роль сприяє тому, що матеріал подається не як абстракція, а як результат роздумів живої особистості. Стратегічна функція підвищує довіру до джерела інформації, оскільки щирість та емоційність автора є надзвичайно важливими в контексті популяризації науки.

Авторська присутність та оцінність у тексті Ольги Дубчак є провідними ознаками її стилю. Вони реалізуються через широкий спектр мовних засобів, які слугують для персоналізації викладу та виконують важливі функції. Завдяки поєднанню емоційної виразності та наукової обґрунтованості авторка формує новий тип мовознавчого дискурсу – особистісно-орієнтований, діалогічний, відкритий до інтелектуального осмислення. Її книга стає інформаційним мовним простором, де читач активно взаємодіє з новим матеріалом.

2.2. Лексико-фразеологічні експресеми

Лексико-стилістичний рівень мови є найбільш наближеним до експресивного навантаження, адже саме тут формуються важливі мовні одиниці, які чітко передають емоційно-оцінну інформацію. У науково-популярному дискурсі лексика виконує номінативну функцію, а також стає інструментом комунікативного стилю, засобом залучення читача до співпереживання та спільного осмислення дійсності. Саме використання експресем, мовної гри та інших стилістично забарвлених одиниць створює ефект живого діалогу, руйнуючи будь-які межі між автором та читачем.

У книзі Ольги Дубчак «Перемагати українською» експресивна лексика репрезентує авторський стиль сповна. Варто зазначити, що філологиня вміло та органічно поєднує різностильові елементи: наукову термінологію з емоційно забарвленою лексикою, розмовною та просторічною, зменшено-пестливими формами та сучасним сленгом. Така комбінація не випадкова: це не лише маркер індивідуального стилю, а й ефективний інструмент емоційної залученості читача, формування ефекту неформального, майже дружнього спілкування.

Прийом стилістичного контрасту яскраво виявлено в суміщенні мовознавчої термінології з одиницями сленгового мовлення. Наприклад, пояснюючи роль експресивної лексики в публічному мовленні авторка вдається до поєднання зменшено-пестливих форм і воєнної лексики, створюючи іронічно-оптимістичну тональність висловлювання: *«Присвяtimo ще трошечки часу цій книжечці – й побіжимо перераховувати грошенята Притулочці на теплики, броніки й байрактарчики. Бо ніщо не завадить нам наближати Переможеньку...»* [13, с. 99]. У цьому фрагменті вживання лексики на позначення серйозних, часто драматичних реалій зі зменшено-пестливими суфіксами створює напружений, але водночас терапевтичний ефект.

Слід зазначити, що такий стилістичний зсув підсилює ефект близькості до читача, дозволяє знизити рівень тривоги та сприяє внутрішньому опору в умовах воєнної дійсності. Значну роль відіграє контраст між лінгвістичною точністю та військовою термінологією: *«Боротися слід на всіх фронтах, і на мовному також»* [13, с. 111]. У цьому фрагменті словосполучення «мовний фронт» [13, с. 111] об'єднує фахове й патріотичне значення, занурюючи читача в контекст воєнної реальності. У висловленні *«Ми вже так багато знаємо з воєнної термінології, надзвичайно вправно пересипаємо свої розмови військовим жаргоном і зі швидкістю хаймарсів опановуємо неологізми, підлаштовуючи їх під категорії української мови»* [13, с. 111] авторка ефектно поєднує терміни із сучасної лінгвістики з актуальною військовою лексикою та алюзіями на культурну символіку.

Різнотематичність та поєднання багатьох стилів яскраво продемонстровано у фразі: «*Григорій Сковорода любив сидіти під вербою й грати на сопілці, вочевидь, обмірковуючи, чому світ, а особливо **русскій мір**, його ніколи не впіймає*» [13, с. 89]. Тут транслітерація «*русскій мір*» функціонує не лише як елемент міжмовної гри, а як маркер політичної оцінності, який постає в діалозі з філософським образом Григорія Сковороди.

Академічні розвідки з українського словотвору або синтаксису авторка нерідко подає через гру, жарт, іноді – через метафоричну чи навіть військово-героїчну риторичку. Наприклад, вислів: «*Щоб крити ворога не **артою**, а мовою, не потрібно проходити спеціальних навчань і комісій у **військкоматі***» [13, с. 18] є виразним прикладом поєднання військової лексики з метафорою мовної дії. Тут слово постає як знаряддя боротьби, що має не меншу силу, ніж зброя. Своєрідною вершиною цього синтезу є фраза: «*...назва **Раша** ... уже сама по собі співзвучна з фашизмом*» [13, с. 49], де лінгвістична спостережливість поєднана з політичним сарказмом.

Важливою рисою експресивної лексики є її функціональна насиченість. Вона вмотивована не лише естетичними чинниками, а й ідеологічними настановами, прагненням транслювати особисту позицію, виробити критичний підхід до мовного й суспільного явища. Аналіз лексико-стилістичних засобів у цьому контексті є ключем до розуміння не лише авторської риторики, а й ширших механізмів сучасної науково-популярної комунікації.

До лексико-стилістичних засобів комунікації належать ті мовні одиниці, які, окрім виконання номінативної функції, здатні посилювати емоційний і оцінний вимір. Серед них – емоційно забарвлена лексика, розмовні та просторічні елементи, жаргонізми, неологізми, зменшено-пестливі форми слів, стилістичні фігури тощо. Їхнє використання посилює експресивний потенціал тексту, підкреслює авторську індивідуальність і впливає на тональність висловлювання.

Сучасні реалії спонукають мовознавців до пошуку нових способів наближення наукового мовлення до потреб масової аудиторії. У цьому контексті автори застосовують різноманітні сучасні лексеми, щоб бути на рівні з розвитком суспільства. Серед них особливе місце відведено сленгізмам, які урізноманітнюють суху подачу матеріалу та надають тексту експресивної насиченості. Ольга Дубчак застосовує такі загальновідомі сленги: «*Спойлер: мені не соромно*» [13, с. 19], «*Тут йому **респект**...*» [13, с. 73], «*...як і свято Івана Купала, поєднує в собі дохристиянські **ніштяки** й православні цікавинки*» [13, с. 92]. Авторка майстерно оперує ними, використовуючи разом з мовознавчими поняттями: «*...**мімішішність** уже самих суфіксів **зашкалює** так, що хочеться з ними щонайменше обніматися*» [13, с. 103]. Слід зауважити, що сленгові лексеми постають на сторінках книги поруч зі згадками супротивника: «*На відміну від москаля: тоді почує, образиться й **мінуснеться***» [13, с. 37], «*...ми повсякчас **стикаємося**, наприклад, із заборonoю **хейтспічів** у соцмережах...*» [13, с. 20].

У науково-популярному тексті лексико-стилістичні засоби формують проміжну зону між академічною комунікацією та публіцистичним викладом. Вони сприяють інтелектуалізації публічного простору, виконуючи просвітницьку функцію та водночас зберігаючи емоційно залучений тон, притаманний публіцистичному мовленню. «Стилістично довершений науковий текст забезпечує повноцінне засвоєння інформації, підтримує увагу читача, справляє на нього інтелектуальний вплив» [44, с. 10], – саме така стилістика характерна для тексту Ольги Дубчак, але їй вдається більше: інтелектуальний вплив посилюється в тандемі з емоційно-оцінним.

Варто зазначити, що лексико-стилістичні засоби в тексті Ольги Дубчак виконують не лише естетичну функцію, а й набувають виразної комунікативної, когнітивної та ідеологічної спрямованості. Вони стають інструментом цілеспрямованої пропаганди, через яку авторка формує не лише стиль викладу, а й емоційно-сміслову поле тексту.

Насамперед експресивна лексика реалізує функцію емоційної виразності та суб'єктивної оцінки. Засоби цього рівня дають змогу передати ставлення авторки до об'єкта мовлення, сформувати тональність і настрій висловлювання. Наприклад, вислів *«експресивна лексика – це дуже корисна у стресових ситуаціях **штука**, що допомагає висловити почуття чи ставлення до **трешу**, який відбувається навколо, і трохи відтермінувати **протікання** власного **даху**...»* [13, с. 29] є не лише інформативним, а й слугує своєрідною мовною терапією. Такі одиниці, як *«штука»*, *«треш»*, *«протікання даху»* [13, с. 29] візуалізують й одночасно іронізують реальність, знижуючи напруження, вибудовуючи емоційну спільність між автором та читачем.

Другий важливий вектор – це наближення до адресата. Застосування жаргонної лексики, зокрема просторічних слів, створює відчуття безпосередності, неформальності, довіри. Ольга Дубчак майстерно використовує розмовно-просторічні елементи, щоб у жартівливому тоні продемонструвати своє ставлення до ворожого народу та всього російського: *«І в цьому зв'язку одним із дуже дієвих засобів з незапам'ятних часів є навішування на того, хто вас **бісить**, образливих прізвиськ»* [13, с. 27], *«Спроби росіян **примазатися** до Русі – жалюгідні...»* [13, с. 32], *«...**оскаженіло вишкіряючись**, увірвався в нашу країну...»* [13, с. 40], *«...достатньо просто почитати новини з-за **поребрика**»* [13, с. 41]. Окрім цих фрагментів, авторка, подаючи певну інформацію, послуговується елементами, які увійшли в повсякденний вжиток багатьох українців: *«Він так **замахався**, що доліз до річки, напився з неї крижаної води – і **здох**»* [13, с. 73], *«...адже народна етимологія не потребує значних зусиль і не **заморочується** порівняльно-історичним аналізом...»* [13, с. 74], *«Чи то євро за свій **смердючий** газ, чи то засадничі принципи фашизму...»* [13, с. 44]. Зображуючи військові дії, озброєння, спорядження, а також загальну сучасну картину життя українців, Ольга Дубчак застосовує відповідні лексеми: *«Українцеві зазвичай видається, що чужого, яке валить на його городик, садочок і квартиру просто-таки до ... **достобіса**»* [13, с. 42], *«Ох, як же приємно*

дивитися **відосики**, де в моніторі їде ціль...» [13, с. 68], «Й ця одна гаубиця так **закошмарила** рашистів на острові Зміїний, що ті аж учинили крок доброї волі...» [13, с. 98]. Таким чином, вона зумисне відходить від нейтрального, офіційного мовлення, надаючи перевагу живому, динамічному й інколи провокативному стилю.

Особливу функцію виконує іронічно-гумористична лексика. Вона забезпечує не лише інтелектуальне розвантаження, а й критику через посмішку, сатиру, гіперболу. Репліки на зразок: «*Не буває національних мов без експресивної лексики і ... без лайливих слів. Бо хто, як не вони, допомагає нам **вирулювати** із цього всього пекла?*» [13, с. 29] функціонують як колективне емоційне переживання й водночас як оцінка мовної та соціокультурної дійсності.

Окрему роль відіграють неологізми та авторські словотвірні новотвори. Такі слова, як «*рашкостанські щелети*» [13, с. 52], «*філологопташечка*» [13, с. 68], «*мовознавуся*» [13, с. 100], «*бажаннячко*» [13, с. 107–108] не лише додають стилістичної оригінальності, а й кодують певні ціннісні орієнтири, виявляючи авторську креативність і світоглядну позицію.

Поруч з іншими стилістичними засобами на сторінках книги Ольги Дубчак досить помітними виявилися фразеологізми. Авторка майстерно ними оперує для досягнення комічного ефекту. Так, у фрагментах: «*...тих філологів **хлібом не годуй**, лише давай якісь спеціальні мовні навчання*» [13, с. 18], «*Ні, це я вам зараз не псую настрої, **напускаючи мовознавчого пилу в очі***» [13, с. 120] вона жартівливо згадує про свою професію, послуговуючись відповідними конструкціями. Авторка застосовує доречні фразеологізми під час згадки ворожого народу: «*... вперше слово москалі щодо «православних» ужили поляки, бо називати москалів «руськими» ... щось якось **не повертався язык***» [13, с. 34]. Окрім цього, в тексті висвітлено роль експресивної лексики в сучасній дійсності за допомогою відповідної конструкції: «*Інакше кажучи, якби не експресивна лексика, людство вже давно **зійшло б на пси***» [13, с. 29].

Особливу увагу привертають повтори, градації та емоційно насичені фрази, як-от «*Прийнявши рішення забувати російську..., ви перейшли на бік світла й добра, а це дуже й дуже сильно*» [13, с. 18], «...*треба **пройти, пролізти, проповзти** дуже непростий шлях*» [13, с. 70]. Вони діють як засоби інтенсифікації, які сприяють наголошенню ключових смислових центрів тексту, його ритмізації та афективній зарядженості.

О. Дубчак активно послуговується й народною творчістю українців, що завжди рясніла гумористичними прикладами, які сповна описували ставлення до ворожого народу. Авторка використовує різноманітні прислів'я та приказки як для найменування розділів чи підрозділів, так і для створення комічного ефекту. Серед них найчастотнішим є використання конструкцій з лексемою *москаль*. Так, у фрагменті: «*Хоч і добрий чоловік, але ж **москаль***» [13, с. 31] помітно, як народ споконвіків ставився і сприймав ворожий народ. Варто звернутися ще до кількох прикладів: «*Тату! Чорт у хату лізе! – Нехай! Аби не **москаль!***» [13, с. 36], «*А багато було людей у церкві? – Людей, мамо, не було, тільки самі **москалі***» [13, с. 37]. Такі гумористичні фрагменти тексту створюють уявлення реальної подоби росіян. Окрім лексеми *москаль*, Ольга Дубчак застосовує вже відому лексему *кацап*, яка негативно відображена в контексті народної творчості: «*Бог створив цапа, а чорт – **кацапа***» [13, с. 37]. У цьому реченні, як і в попередніх, помітним явищем є порівняння московитів з міфологічними істотами для кращого висвітлення їхньої істинної подоби.

Лексико-стилістичні й фразеологічні засоби – це структурна основа експресивного потенціалу тексту. У книзі Ольги Дубчак вони репрезентовані в широкому функціонально-семантичному діапазоні: від емоційно-оцінної лексики до авторських неологізмів, від зниженої розмовної мови до високої іронії, від інтимізованої пестливої лексики до різкої полемічної експресії.

Змістовим ядром вербальної експресії в тексті виступає авторська емоційність і суб'єктивна позиція, яка виявляється в критичному осмисленні мовної політики, громадянських викликів, культурних ідентичностей.

Зрештою, лексико-фразеологічні засоби виконують когнітивну функцію, оскільки допомагають легше засвоювати складні лінгвістичні поняття, роблячи їх ближчими до повсякденного досвіду читача. Це уможливлює створення нової моделі популяризації науки, заснованої на поєднанні наукової достовірності з особистісною щирістю, стилістичною оригінальністю й емоційною відкритістю.

Лексико-фразеологічні експресеми в книзі Ольги Дубчак є не лише прикметою авторського ідіостилу, а й виявом сучасного підходу до наукової комунікації. Її текст функціонує як інтермедійне поле, у якому взаємодіють мова, етика, наука та громадянська позиція.

2.3. Синтаксичні конструкції з експресивним навантаженням

У межах експресивної стилістики науково-популярного дискурсу синтаксис виконує не лише граматичну функцію, а й постає одним із провідних механізмів організації ритму та емоційного впливу. Якщо лексичні одиниці задають окремі значення, то саме синтаксичні структури відповідають за інтонаційну динаміку, ритм, комунікативну напруженість, а також за реалізацію авторської інтенції. У книзі Ольги Дубчак «Перемагати українською» синтаксис виходить за межі формальної структурності, оскільки стає інструментом емоційної гри, стилістичної іронії та патетики.

Наскрізна експресивність синтаксичної організації тексту реалізується через низку риторичних прийомів: інверсії, вигуки, парцеляцію, риторичні запитання тощо. Такі засоби ритмізують текст, формують стильові контрасти, створюють ефект драматургії, наприклад: *«Слово, чому ти не твердая криця?» – писала Леся Українка. Це хто тут не твердая криця? – обурено відповідає наша мова сьогодні. Цілком навіть твердая, цілком навіть криця. Броня! Кулемет! Джевелін!»* [13, с. 17–18]. Цей зразок демонструє активне використання риторичних засобів як форми стилістичного гіперувираження, що підсилює патріотичний пафос та інтелектуальну гру зі змістом: мова – це справжня зброя.

У функціонально-стилістичному вимірі синтаксис виконує не лише граматичну, а й експресивно-прагматичну функцію. Своєрідна «музика» висловлювання виникає завдяки інтонаційній виразності, гнучкості синтаксичних меж і точному позиціонуванню емоційних акцентів, що формує індивідуальний стиль автора.

Аналізуючи синтаксичний рівень тексту Ольги Дубчак, можемо виокремити типові авторські моделі, які становлять основу інтонаційної структури твору. Їх використання не є епізодичним, а має регулярний характер, що вказує на свідому стилістичну стратегію.

Найбільш помітною серед таких структур є парцеляція – членування граматично завершеної думки на окремі інтонаційно-семантичні фрагменти. Наприклад: «Ця книжка – про мову Перемоги. Про українську мову» [13, с. 14] або «Слава Україні! Смерть. Клятим. Ворогам» [13, с. 125]. Ці зразки ілюструють ефект гаслоподібності, підкреслюють ритмічну чіткість.

У тексті активно функціонують повтори – як лексичні, так і синтаксичні. Вони створюють ефект нагнітання та підсилюють емоційну напругу: «У реальному житті **ніхто**, правда, **НІХТО** не говорить літературною мовою» [13, с. 134], «І за вами **чесно-пречесно** ніхто не стежитиме» [13, с. 130], «І у **квітні**, і в **серпні**, і до Перемоги...» [13, с. 85]. Повтор демонструє не просте механічне дублювання, а виступає інструментом іронічної гри з адресатом.

Вигуківі конструкції надають тексту своєрідної драматичності та імпульсивності: «Ох!» [13, с. 19], «Та де там!» [13, с. 35], «Серйозно?» [13, с. 38]. Саме ці елементи створюють відчуття живого мовлення, формуючи емоційний контакт із читачем. Наприклад, у фрагменті: «Та ви, **бідосі**, навіть **вербиченьки** не утворите, а що вже про **воріженьків з окупантиками** балакати?!» [13, с. 99] звернення «та ви» створює інтонацію іронічного обурення, а парцельоване завершення підсилює емоційний регістр висловлювання.

Ефективно функціонують риторичні запитання, які слугують засобом інтенсифікації авторського ставлення до проблеми, посилюють полемічність викладу. Наприклад, фрагмент: «*Чи хотілося б вам убити італійця, бо в нього Середземне море, вілла і суперзручне взуття?*» [13, с. 20] структурує абсурдну логіку ворожого народу й одночасно виводить читача за межі звичних уявлень.

Для стилю Ольги Дубчак характерним є активне залучення елементів діалогу, а саме псевдодіалогів, звернень до читача та вставних реплік. «*Із цим треба вчитися жити, друзі. Прийміть це*» [13, с. 117] або «*Знаєте, чому вони не можуть вимовити звукосполуки [йі]?*» [13, с. 93] – такі конструкції надають науково-популярному тексту поліфонічності й емоційної відкритості. «Своєрідним виявом мовної індивідуальності є прагнення автора вести невимушену дискусію у своїй публікації, надаючи таким чином експресивності науковому текстові, зокрема мовознавчої тематики» [30, с. 18].

Слід зазначити, що в книзі «Перемагати українською» чітко простежується тенденція до використання коротких, нерозгорнутих конструкцій. Еліптичні вислови, ізоляція частин речення створюють динамічний ритм, внутрішній пульс тексту: «*До. Вісімнадцятого. Століття*» [13, с. 32], «*Просто тому, що це не ваше надбання*» [13, с. 135], «*Але: для цивілізованого світу*» [13, с. 20]. У такий спосіб авторка не просто інформує, а драматизує подачу матеріалу.

У тексті Ольги Дубчак помітною є градація: «*Ми стали **тривожні, налякані, люті, озлоблені***» [13, с. 17]. Подібна конструкція створює відчуття наростання емоцій, смислової амплітуди. У фрагменті: «***Чуже** дорівнює **не моє**, дорівнює **страшне**, дорівнює **погане**, дорівнює **вороже***» [13, с. 28] градація функціонує як логіко-риторичне розгортання асоціативного ланцюга, що стає вербальною формулою емоційної оцінки.

Синтаксична організація тексту Ольги Дубчак – це не лише формальна рамка, а поліфункційний засіб, що активно впливає на зміст, інтонацію, темп і стиль. У межах науково-популярного дискурсу він набуває статусу повноцінного

комунікативного ресурсу. Експресивний синтаксис у тексті «Перемагати українською» – це не лише периферійний штрих, а центральний елемент стратегії авторки.

Аналіз синтаксичних конструкцій в тексті Ольги Дубчак дозволяє зробити висновок, що експресивний синтаксис є не лише додатковим стилістичним інструментом, а однією з базових ознак авторської мовної стратегії. Він виступає як повноцінний носій емоцій, логіки, інтонації, ритму й стилю, через який реалізується індивідуальна мовна картина світу авторки.

Експресивність є важливим складником наукового викладу, адже через інтонаційно-сміслові акценти авторка не лише емоційно впливає на читача, а й логічно структурує повідомлення. Експресивний синтаксис у тексті Ольги Дубчак забезпечує внутрішню динаміку викладу, виявляє суб'єктивну позицію авторки та сприяє глибокій комунікативній взаємодії з читачем.

2.4. Тропи як засоби змістової образності та емоційної виразності

Тропи – одна з найбільш експресивно навантажених категорій стилістики, що ґрунтуються на образному переосмисленні значень слів і словосполучень. Їхня роль у формуванні індивідуально авторського стилю надзвичайно важлива, адже саме завдяки тропеїчній системі відбувається перехід від інформативного до емоційно-понятійного сприйняття тексту. Особливо актуальним є функціонування тропів у межах науково-популярного дискурсу, де вони стають інструментами гуманізації знання, зниження абстрактності й підвищення комунікативної залученості читача.

В аналізованому науково-популярному тексті тропеїчна система функціонує як багаторівневий механізм, що поєднує емоційність, інтелектуальність та культурну насиченість. Метафори, порівняння, перифрази, алюзії й епітети не лише оформлюють думку, а й втілюють авторське бачення світу, транслиують громадянську позицію та національну ідентичність. Їхнє

тематичне й функціональне розмаїття дозволяє здійснити умовну типологізацію, яка охоплює ключові групи тропів у межах аналізованого твору.

Метафори в тексті мають емоційно-аксіологічне забарвлення. Цілком очевидно, що «метафора полегшує передавання й сприймання інформації, оскільки, асоціюючи спеціальне поняття із загальновідомим, накреслює підхід до його витлумачення» [2, с. 13]. Наприклад, у фразі «...чим саме наша мовонька так **смалить** клятих ворогів...» [13, с. 14] мова постає як зброя, що чинить опір. Метафоризація поширюється також на абстрактні мовні категорії: «...**пірнати** в глибини синтаксичних категорій, **бавитися** комами й двокрапками, **тішитися** словосполученнями...» [13, с. 13] або «На сцену **виходить** український словотвір» [13, с. 48] – образи занурення й театрального виходу персоніфікують граматичні явища, роблячи їх ближчими до емоційного сприйняття читача.

Порівняння часто мають іронічний або гіперболізований характер, що підкреслює стилістичну гру авторки. Зокрема, вислів «До Русі й руськості москалі мають такий самий стосунок, як Борис Джонсонюк до пирятинських біляшів» [13, с. 34] є прикладом культурно забарвленого асоціативного порівняння, в основі якого – абсурдне зіставлення далеких реалій, що створює комічний і водночас критичний ефект. Інші зразки: «І вони всі такі (суфікси здрібнілості, пестливості), ніби **плюшеві ведмедики**, з якими дітлахи лягають спатки» [13, с. 104] чи «...Олюня, кицюня, Натуся, кавуся (!), Мирося й навіть бідося. Видається, ось ці ось штуки такі ніжні, ніби **крильця метелика**» [13, с. 104] мають сентиментальне звучання й функціонують у тексті для створення ефекту лагідного мовного середовища.

Перифрази в тексті Ольги Дубчак набувають форми авторських інтелектуальних заміन. Вони виконують сатиричну функцію, заміщуючи прямі номінації ідеологічно навантаженими або культурно асоціативними формулами. Наприклад: «...через чергову **ординську навалу** на наші священні терени...» [13, с. 13] – алюзія на історичні форми агресії, яка актуалізується в сучасному контексті вторгнення. Інший приклад: «...тож запрошуємо вас у чарівний світ

рашикостанських щелеп» [13, с. 52] – метафорично-перифрастичний образ ворожого середовища, що поєднує політичну сатиру, гіперболу та неологізм.

Варто зазначити, що особливої уваги заслуговують епітети, що характеризують емоційний фон тексту. Такі фрагменти, як *«Наша калинова, наша лагідна й ніжна мовонька з ласкавої й приязної мовусеньки, якою ми її звикли чути з дитинства, перетворилася на суворий, жорсткий і навіть жорстокий конструкт»* [13, с. 17], *«...тому це викликає в них осканенілі напади ракетного біснування...»* [13, с. 111], розкривають не лише змістовну характеристику, а й передають оцінку, стан, тон. Вони є ключовими засобами реалізації експресії на межі стилістики й емоційного стилю мислення.

Тропеїчна система доповнюється алюзіями, які функціонують як інтелектуальні маркери національної й культурної пам'яті. Актуалізація постатей Лесі Українки, Івана Нечуя-Левицького, Богдана-Ігоря Антонича або алюзії на біблійні тексти (*«Коли рашисти полізли на Київ, веселоцям настав край, а паляниця перетворилася на справжній шиболет»* [13, с. 57]) увиразнюють культурно-ціннісну складову тексту та посилюють його експресивну глибину.

У тексті Ольги Дубчак тропеїчні конструкції відіграють надзвичайно вагому роль у формуванні експресивного, стилістично виразного й концептуально насиченого дискурсу. Вони не обмежуються лише функцією художнього зображення або стилістичної прикраси. Навпаки, метафори, порівняння, перифрази, алюзії – це інструменти структурної організації змісту, когнітивної репрезентації дійсності, емоційного та культурного кодування твору. Завдяки ним науково-популярний текст постає як гнучка і динамічна форма комунікації, що поєднує аналітичність і емоційність, фактологічність і суб'єктивність.

Аналіз тропеїчних засобів у тексті Ольги Дубчак засвідчує їхню центральну роль у формуванні експресивного потенціалу науково-популярного

дискурсу. Завдяки ним реалізується авторська інтенція: залучити, нагадати, переконати, підкреслити національно-культурну належність та озвучити позицію в спільному соціальному й мовному досвіді.

2.5. Вербальна гра, іронія, сарказм як маркери авторського стилю

Вербальна гра, гумор, іронія та сарказм – це важливі компоненти ідіостилу Ольги Дубчак як популяризатора науки; зазвичай автори рідко ними послуговуються, бо для цього треба мати певний хист, вроджене почуття гумору і міри. Вони сприяють поширенню важливих наукових фактів крізь призму живої комунікації, а не нейтрального викладу, що свідчить про повноцінну взаємодію з читачем. Важко не погодитися зі слушною думкою дослідниці: «науково-популярний дискурс тому й має ширші можливості у формуванні емоційного інтелекту реципієнта, що серйозні речі може інтерпретувати смішно, іронічно, дотепно» [40, с. 157], адже саме в цьому й полягає його основна сила впливу на читача.

Вербальна гра в тексті Ольги Дубчак постає як повноцінний стилістичний прийом, що поєднує важливі спектри емоційної виразності та інтелектуальної навантаженості. Найяскравішою формою мовної гри в книзі є авторські okazionalizmi – свідомо створені лексеми, що водночас викликають усмішку та виконують функцію смислової організації тексту. Наприклад, фрагмент *«Мовознавиця тобто. Мовознавченька. Мовознавуся. Ну, коротше, ви зрозуміли»* [13, с. 100] демонструє градаційне словотворення зі зменшено-пестливими суфіксами, що створює комічний ефект і підкреслює гнучкість українського словотвору.

Гумористично забарвлені okazionalizmi, як-от *«Суфікс -к- на цьому не зупиняється і може дозволити собі зменшувально-пестливити й у прислівниках (додомку) та дієсловах (спатки, лягатки, вставатки)»* [13, с. 102] чи *«Називаючи вбивць і мародерів ... орками, ми їх ірреалізуємо,*

олітературнюємо, офантазовуємо» [13, с. 44] є прикладами вербальної гри, що виявляє ідеологічну позицію, культурну опозиційність і мовну гнучкість.

Ще одним виразним виявом словесної гри є лексична інверсія, каламбур та іронія. Наприклад, у фрагменті *«І, врешті, таки розберемося, як правильно вживати ті чи інші мовленнєві **конструкції** і чому найправильнішою **конструкцією** є Валерій Залужний. Жартую, Валерій Залужний **не конструкція**, звісно. А залізобетонна база»* [13, с. 15] обігрується науковий термін «конструкція» через його несподіване співвіднесення з національним героєм, що формує момент експресії, гумору та патріотичного піднесення.

У тексті вербальна гра нерідко реалізується через переосмислення усталених слів, власних назв та загальноновживаних конструкцій у новому контексті. Наприклад, у фрагменті про «паляницю» (*«От що воно таке, та паляниця? Палка? Так то палиця. Клубніка? Так то полуниця. Непонятно...»* [13, с. 59]) яскраво простежується намір авторки ідентифікувати «своїх» завдяки простому слову, що свідчить про актуалізацію проблеми мовного розпізнавання (так звані слова-шиболети).

Варто зосередити увагу на тому, що в книзі авторка послуговується численними алюзіями, які часто носять історичний та культурний характер. Так, в іронічному діалозі: *«Ви што, язичники? – Не, мовники. – В смислі? У вас бог є вобше? – Так. – Как єво зовут? – ЗСУ»* [13, с. 93] реалізується багатозначна гра на перетині релігійного, ідеологічного та мовного кодів.

Іронія в тексті Ольги Дубчак набуває особливого смислового навантаження. Поруч з нейтральним викладом у науково-популярних текстах вона постає мовним та національним засобом боротьби, культурним та естетичним чинником формування нових сенсів, важливим засобом інтелектуального впливу.

Іронічні висловлювання в тексті Ольги Дубчак часто поєднують побутову лексику та розмовний синтаксис. Наприклад, твердження: *«...кажуть на нас*

свинина. Я чесно шукала по всьому цьому слову момент, у якому треба починати ображатися. Досліджувала вздовж і впоперек, смажила його на мангалі, крутила з нього котлети – безрезультатно. Хоча часом було смачно. Але припускаю, що російській православний народ уже настільки преісполнілся у своєму православ'ї, що аж перейшов у мусульманство» [13, с. 47] демонструє вишукану іронічну логіку, в якій образа перетворюється на засіб глузування з ворога.

Слід зазначити, що авторка використовує іронію як інструмент критичної оцінки ворожої риторики й інформаційної війни. У репліці: *«Як казав один там сумний алкоголік, чи то Стрілкін, чи то Герков, “операція повністю провалілась. Повністю”»* [13, с. 55] вона іронізує над парадоксальною невідповідністю офіційного дискурсу і реального стану речей.

Окремої уваги заслуговує іронізація щодо спроб приниження національних символів. Наприклад, у коментарі: *«Але найстрашнішим, просто-таки образливо-вбивчим є називання нас салоїдами. Це просто жахіття якесь, складно навіть уявити, як із цим жити»* [13, с. 47] авторка висміює намагання ворожого табору знецінити культурний код, водночас підсилюючи гордість за свою національну специфіку.

Сарказм у тексті функціонує як один із найгостріших стилістичних засобів емоційного впливу, за допомогою якого реалізується критична, оцінна й ідеологічна функції мовлення. Якщо іронія дозволяє авторці зберігати дистанцію, то сарказм виводить експресію на рівень прямої жорстокої реакції, позбавленої евфемізму.

Саркастичні вислови в книзі «Перемагати українською» нерідко побудовані за принципом дисонансу між зовнішньо нейтральною лексикою і внутрішнім інтонаційним напруженням. Наприклад, у фразі: *«Денацифікація – вони й самі не придумали, що це слово означає, тому приходять до нас, аби наші захисники їм детально й, не побоюся цього слова, глибоко пояснювали. Метри на*

два вглиб українського степу й лісостепу» [13, с. 62] помітною є саркастична тональність, що виконує функцію іронічного знищення абсурдної ворожої риторики.

Сарказм посилюється через використання гіпербол і стилістичних парадоксів. Авторка майстерно використовує зменшено-пестливе оформлення слів для створення контрасту між формою й змістом. Наприклад, у реченні: *«...ми геть не здивуємося, побачивши одного дня в статті скопусівського журналу **об'єктик і метусю** дослідження, а в заяві на відпустку – **бажаннячко відпочиткати**»* [13, с. 107–108] такі оказіоналізми набувають саркастичного звучання, деконструючи академічну норму через іронічну трансформацію наукового стилю.

Особливо помітною є стратегія саркастичного моделювання діалогу, у якому авторка імітує логіку ворожої сторони, щоб через перебільшення й абсурдність зруйнувати її зсередини: *«Звісно, нічого подібного в реальності не існує: ані російськомовної, ані іспаномовної щелепи... Існує тільки щелепа окупанта, в яку треба бити»* [13, с. 53].

Вербальна гра, іронія та сарказм формують цілісну картину риторичних прийомів у тексті Ольги Дубчак. Вони стають важливими маркерами емоційного впливу, засобами інтелектуального навантаження та носіями культурних істин. Завдяки цим стилістичним фігурам текст набуває ознак живої комунікації, виходить за межі наукового стилю та стає доступним для масової аудиторії. Це сприяє розвитку нового підходу до популяризації наукових знань через мовну гру.

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз різнорівневих засобів експресивності у досліджуваному науково-популярному тексті засвідчив, що експресивність постає не другорядним засобом популяризації складного наукового матеріалу, а виконує низку важливих функцій. Вона допомагає максимально наблизити

науковий виклад до найширшої аудиторії, сприяє вираженню авторської інтенції, тлумаченню наукових постулатів зрозумілою мовою та формуванню критичного мислення читача.

Лексико-стилістичні засоби є найбільш помітними інструментами прояву авторської інтенції, що сприяють формуванню в читача певного світогляду та позиції стосовно порушених проблем. Зменшено-пестливі форми, розмовно-просторічні елементи, жаргонізми, неологізми, сленгізми, фразеологізми виступають не лише маркерами впливу, а й допомагають засвоїти нову інформацію, покращити власний мовний рівень та досягнути важливі сенси.

Синтаксичні конструкції не тільки задають темп і ритм наукового тексту, а й створюють середовище для створення стилістичного ефекту. Саме завдяки парцеляції, градації, вигукам, риторичним запитанням, інверсії тощо читач відчуває певний інтонаційний ритм, що сприяє кращому розумінню та засвоєнню нової інформації. Нейтральний виклад стає більш емоційним та насиченим, що зумовлює трансформацію академічного тексту на простір живої комунікативної взаємодії.

Тропи як засоби образності є вагомим елементом науково-популярного тексту Ольги Дубчак. Вони привертають увагу своєю небуденністю, оригінальністю, сприяють кращому та доступнішому тлумаченню складних понять, видозміні мовного простору та збагаченню культурної пам'яті. Численні метафори, епітети, порівняння, перифрази, алюзії стали маркерами авторського стилю популяризації наукових знань.

Ще одним помітним параметром експресивності цього тексту є елементи гумору й сатири: гра слів, іронія, сарказм. Вони виконують не просто функцію «розвантаження» чи якогось ефектного стилістичного прийому, а й транслиують авторське прагнення говорити про складні реалії сьогодення без зайвої патетики, з елементами притаманної українцям сміхової культури. Завдяки їм авторка

легко встановлює емоційний контакт із читачем й актуалізує його національно-культурну самоідентифікацію.

Таким чином, лінгвостилістичні засоби експресивності науково-популярного тексту Ольги Дубчак – це не лише елементи мовної форми, а носії інтелектуальної, етичної та світоглядної позиції. Її мова є не тільки інструментом викладу наукової інформації, а й поштовхом до культурної, політичної та лінгвістичної боротьби. Авторка виводить науково-популярний дискурс із площини одновимірності у простір живої мови, здатної не лише інформувати, а й впливати. Мова книги «Перемагати українською» слугує не лише як засіб передавання інформації, а як живий, активний учасник соціокультурного спротиву. Вона постає вагомим чинником формування реальної картини світу читача, описуючи її сповна. Відповідно до цього категорія експресивності виходить за межі стилістичної категорії та набуває світоглядного значення.

РОЗДІЛ 3. ЛІНГВІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ МОВНОГО СПРОТИВУ В НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОМУ ТЕКСТІ

3.1. Термінологія воєнного часу в мовознавчому науково-популярному дискурсі

У сучасній Україні, яка вже десять років перебуває в стані війни, її специфічна лексика проникла в усі сфери спілкування – від наукового дискурсу до законодавчого, від медіа до побутового спілкування. У цьому контексті слід розглянути поняття *військової термінології*, яка, як ніколи, є активним учасником щоденних розмов та важливим носієм злободенних сенсів. «Під поняттям «військова лексика» розуміємо сукупність одногалузевих і багатогалузевих спеціальних найменувань, що відповідають поняттям і реаліям військової сфери й утворюють відповідну фахову підсистему» [31, с. 171–172]. Відповідно до цього такі терміни посідають важливе місце в житті як військових, так і цивільних людей, а також відображають сьогочасні реалії.

Російсько-українська війна внесла корективи в лексичний фонд мови, який зазнав докорінної зміни. Відповідно до цього вживання термінів на позначення військових споряджень, зброї тощо набуло нового значення і стало вагомим елементом щоденної рутини. У книзі Ольги Дубчак «Перемагати українською» вони постають не в хаотичному порядку, а мають своєрідну класифікацію. Попри відсутність єдиного чіткого диференціювання термінів військової лексики, найбільш частотними є назви відповідних озброєнь та оснащень армії. Це пов'язано з постійним удосконаленням техніки та споряджень українських військових, що цілковито впливає на процес створення та появу нових понять.

Варто зосередитися на важливому поділі військової лексики, яка має більш офіційний характер. Звичним є вживання військової техніки у властивому для неї значенні з відповідним трактуванням: «...*ПТРК, що веде вогонь ракетами калібру 130 мм або 152 мм з різними бойовими частинами, оснащений системою лазерного наведення...*» [13, с. 68], «*“Верба” – це українська реактивна система залпового вогню калібру 122 мм...*» [13, с. 85]. Слід

виокремити вживання офіційних назв українського озброєння, яке несе суто інформативний характер: «...бойова система управління тактичної ланки **“Кропива”**» [13, с. 94], «Це все робить **«Стужна-П»**, український **протитанковий ракетний комплекс**» [13, с. 68]. Авторка подає відомості про бойові дії в лаконічному стилі, позбавленому, на перший погляд, емоційності та суб'єктивної оцінки: «...засобами **ППО** було **уражено повітряну ціль**; український **військовий** уразив ворожий **танк** зі **стінгера**» [13, с. 114–115], «Мабуть, після гарячої фази **вторгнення**...» [13, с. 72].

Однак, попри використання офіційних найменувань військової лексики, О. Дубчак неодноразово надає їй експресивного звучання, роблячи суголосною і доступною для масового читача. Так, наприклад, авторка захоплюється українськими воїнами, які роблять усе можливе, щоб цивільне населення мало змогу творити в нелегкий час: «**Слава ЗСУ, Нацгвардії, добробатам, ТрО** – усім тим, завдяки кому авторка змогла собі дозволити сидіти за написанням цієї книжки...» [13, с. 15]. Слід виокремити й особливе, шанобливе найменування військових, яке майстерно поєднується з офіційними поняттями: «Але так, на жаль, не сталося, тому нашим **богам війни** доводиться вирішувати цю проблему зараз» [13, с. 40]. Щодо назв військової техніки, авторка висловлює свою думку в напівжартівливому тоні: «У називанні **зброї**, що стріляє й робить **смерть ворогу**, наші розробники дендроніми дуже котирують» [13, с. 77]. Окрім цього, поруч з військовою термінологією Ольга Дубчак демонструє сучасну дійсність українців: «Зараз щодення цивільних, які не перебувають у **зоні бойових дій**, приблизно таке: **повітряна тривога** – перебігання в укриття – скролення стрічки новин – **відбій повітряної тривоги** – скролення стрічки новин – побутові справи – **донати на ЗСУ** – скролення стрічки новин – **волонтерка** – побутові справи – скролення стрічки новин – **повітряна тривога**» [13, с. 110].

Важливим компонентом науково-популярного тексту Ольги Дубчак є вживання різноманітних аббревіатур на позначення військової лексики. Вони слугують не лише для найменування озброєння, армії, а й допомагають краще

орієнтуватися в сучасних реаліях. Авторка послуговується відомими аббревіатурами, щоб створити примарний ефект присутності на полі бою: «А зараз на війні єдине ціле становлять ще й **сухопутні війська ЗСУ, НГУ, Тро** (артилерія, бронетехніка, піхотні та розвідувальні підрозділи)...» [13, с. 94]. Окрім цього, інформація про військову техніку, використання певних лексем гармонійно поєднується з використанням аббревіатур: «...«**Богдана**», розроблена під **калібр 155 мм НАТО**, в нас на фронті лише одна» [13, с. 98], «...наші думки збігаються; стратегія **Генштабу ЗСУ** й керівництва країни щодо перемоги збігається» [13, с. 116]. Варто зазначити, що авторка вміло оперує такими поняттями та віртуозно поєднує їх з найменуванням новітніх девайсів: «...коли група патріотів з **Армія SOS** почала постачати до війська **планишети**» [13, с. 94]. Ольга Дубчак вкотре не забуває висловити щиру подяку усім захисникам та захисницям, завдяки яким є можливість продовжувати свою роботу: «Дякую всім тим, завдяки кому можливе і написання текстів, і книговидання загалом: **Збройним силам України, Нацгвардії, Державній прикордонній службі, теробороні, ДНСН України, добровольчим об'єднанням, волонтерам**» [13, с. 127].

У науково-популярному тексті Ольги Дубчак використання військової термінології є важливим елементом мовознавчого дискурсу. Завдяки майстерності авторки ці поняття, переплетені в одному контексті з лінгвістичними термінами, набувають нового значення та несуть відповідний зміст. У зв'язку з цим варто виокремити функції цих засобів для масової аудиторії. Важливим аспектом використання цих термінів є інформування: читачі мають змогу ретельно заглибитися в тему війни та дізнатися детальніше про військові спорядження, озброєння тощо. Ця функція тісно переплітається з експресивною, оскільки відомості про таку актуальну тему супроводжуються не тільки науковими, а й розмовними елементами. Відповідно до цього офіційний тон гармонійно поєднується з експресивним навантаженням окремих частин тексту. Не можна оминути й оцінну функцію, яка проявляється в ставленні

авторки до певних понять і важливих тем. Це допомагає читачу простежити авторську позицію та сформувати особисте бачення порушеної проблеми.

Військова термінологія становить тепер важливу частину життя кожного українця. Її вплив помітний не тільки на мовленнєвому рівні, а й на рівні світогляду, думок і загалом існування. У книзі «Перемагати українською» Ольга Дубчак сповна демонструє різноманітні поняття військової лексики та допомагає усвідомити їхню важливу роль у сучасній дійсності. Бо насправді вживання відповідних воєнних найменувань, аббревіатур, перифраз стало звичним процесом повсякденної комунікації. Завдяки майстерно підбраному сусідству різнотематичної термінології (в одному реченні чи в одному абзаці військова лексика опиняється поруч із лінгвістичними поняттями *етимологія, народна етимологія, антропонім, гідронім, дендронім, омонім, власне українська лексика, протетичний в, порівняльно-історичне мовознавство, слов'янські мови, суфікс і багато інших*) та різностильової лексики (розмовно-просторічні слова, сленгізми) твориться особливий, текстовий, рівень мовної експресивності.

3.2. Мова ворожнечі як важливий чинник експресивності: лексико-стилістичні маркери протиставлення «свій–чужий»

Сучасна дійсність спонукає до пошуку нових підходів задля згуртування та мобілізування сил українців проти спільного ворога. Поняття *мова ворожнечі* вийшло за рамки лінгвістичного терміна і стало загальносуспільним явищем. «Термін «мова ворожнечі» в Європі найчастіше використовують у правовому та політичному дискурсах, щоб позначити такий тип вербальної поведінки або інших символічних комунікативних діях, що цілеспрямовано транслює сильну антипатію до якоїсь групи, особи, а також ґрунтується на підриві ідентичності, переслідуванні, використанні образливих епітетів» [25, с. 16]. Зрозуміло, що така антипатія з'явилася до ворожого народу та на мовному рівні має свій особливий вияв.

Варто зазначити, що поняття *мова ворожнечі* суголосне з терміном *мова ненависті*. Недаремно Ольга Дубчак такою словосполучкою називає окремий розділ своєї книги, який сповна відображає, як вживання відповідних мовних конструкцій впливає на сприйняття реальної картини подій. Саме використання мови ворожнечі спрямоване на створення негативного, а подеколи навіть огидного образу ворожого до українців народу.

Серед численних проявів використання елементів мови ворожнечі на сторінках книги Ольги Дубчак впадають в очі різноманітні номінації ворога. Авторка рідко вживає офіційне найменування ворожого народу і робить це для висвітлення їхньої реальної історії існування: «...*впервые слово **москалі** щодо «православних» ужили поляки, бо називати **москалів** «руськими» ... щось якось не повертався язык*» [13, с. 34]. Окрім цього, в тексті можна натрапити на розмовно-експресивні елементи, які слугують для називання супротивника: «*Рашисти? Чудово. Кацапи? Прекрасно. Орки? Недостатньо русофобно. Росіяни? Ідеально*» [13, с. 25].

Мова ненависті потрактована в книзі не як негативне явище, а як вагомий процес усвідомлення та відмежування «своїх» (українців) від «чужих» (росіян). Відповідно до цього найменування ворожого народу, їхнього президента стало буденною справою кожної людини. Сьогодні існує безліч лексем, якими послуговуються навіть діти, тому варто зосередитися на найпоширеніших згадках, які з'являються в науково-популярному тексті Ольги Дубчак. Вона застосовує різноманітні експресивні елементи для позначення ворожого народу, виявляючи при цьому суб'єктивне ставлення до них: «*Бо в нашого недорозвиненого північного ворога ... назбиралося стільки образливих найменувань, що про них уже можна писати окреме дослідження*» [13, с. 30], «*бо народу таки перепало від цієї **нечисті** за всю історію*» [13, с. 31], «*для означення цих **організмів** іншого слова, крім як москалі, в принципі не було*» [13, с. 35], «*Особисто я вважаю це образливе прізвисько (москаль) найнеобразливішим з усіх, які в нас для цього **псевдонароду** є*» [13, с. 36]. Окрім

цього, авторка подає ще й спеціальну лексему на позначення негативного сприйняття окупантів: *«мізорусія, тобто ненависть до росіян»* [13, с. 19].

На особливу увагу заслуговують індивідуально-авторські перифрази, які не тільки демонструють майстерність авторки, а й збагачують мовний фонд українців новими лексемами, допомагаючи ненависті перерости в реальний спротив проти всього російського. Найвиразнішими перифразами є ті, які слугують для найменування президента ворожої держави. Авторка не є скупкою щодо застосування різноманітних образливих лексем: *«Якось так складається, що здичавілий північний сусід постійно щось бере в німців»* [13, с. 44], *«А Володю можна й кончить, особливо якщо він бункерний дід-психопат»* [13, с. 118], *«Однак, якщо на твій народ пішов війною божевільний маніяк із радянською зброєю в руках і відсутністю мозку в голові, то цілком може бути»* [13, с. 28], *«у них все залежить від царя, навіть якщо він плюгавий президент»* [13, с. 32]. Усі ці висловлення вжито з неприхованим сарказмом, який частково полегшує сприйняття апріорі негативної інформації.

У ширшому контексті авторка формує цілу систему перифрастичних найменувань ворога, які відзначаються високим емоційно-експресивним потенціалом. Більшість з них є okazіональними, створеними спеціально для цього тексту, й відзначаються пейоративним забарвленням. Зокрема, це висловлення: *етнічно неприкаяне населення, псевдонарод, здичавілий північний сусід, імперські ідіоти, рашистські почвари, біологічні організми, свинособачий танк, ординська навала, щелепа окупанта, ті, хто прийшов до нас з війною* [13]. У цих прикладах яскраво проявляється тенденція дегуманізації ворога – позбавлення його людських характеристик і заміна на зооморфні, біологічні або механічні асоціації. Така мовна стратегія, за спостереженнями дослідниці, «служує інструментом осмислення та адаптації до нових соціально-політичних умов, за яких чітка вербалізація всього ворожого є обов'язковим компонентом збройної боротьби» [11, с. 16–17]. Особливо показовими в цьому контексті є

висловлення: *«Вони не руські, вони росіяни. Це вирок на все подальше життя»* [13, с. 33]; *«Це суто їхня фішка – бути ідіотами...»* [13, с. 53].

Недарма перший розділ книги Ольги Дубчак, присвячений феномену «мови ворожнечі», має назву *«Багатойменність зла»* [13, с. 27]. Ця багатозначність не є просто проявом емоційності: вона є мовним механізмом осмислення війни, способом психологічного захисту та національної консолідації. Відповідно до цього індивідуально-авторські перифрази виконують не лише стилістичну, а й ідеологічну функцію, формуючи у свідомості українців спільну лінгвокультурну платформу спротиву.

Варто повернутися до перифрастичного найменування ворожого народу. Авторка не тільки послуговується відповідними лексемами, а й віртуозно іронізує з них: *«Він надзвичайно смертельний для всіляких **рашистських почвар**»* [13, с. 77], *«Старші люди й Свята Галичина ще трохи вживають його в значенні **«неприємне людодутворення»**, але загалом тенденція до нейтралізації детектед»* [13, с. 36], *«Хто започаткував традицію називання **здиравілих ординців орками**, невідомо»* [13, с. 43], *«Зараз інтернет рясніє фотожабами й карикатурами, що зображають цих **оскажених нелюдів** у відповідній манері»* [13, с. 45], *«Буквальний переклад **свинособака** й уживання цього означення стосовно росіян мають цілком прозорі підстави...»* [13, с. 45].

О. Дубчак актуалізує поширену в українців номінацію ворога *кацан*. Авторка подає невеличке народноетимологічне тлумачення та іронізує з нього: *«...**кацан** – це поєднання слів **как і цан**, що саме по собі вже викликає певні питання»* [13, с. 37]. У цьому контексті слід звернутися до називання країни ворога, адже для цього в тексті використано не менш цікаві лексеми: *«Мені здається, якщо ці розбірки не закінчилися громадянською війною в **Кацанстані** й кацанським самознищенням, то це не має жодного значення»* [13, с. 39], *«...коли вони сидітимуть у залитому з усіх боків бетоном **Мордорі** зі своєю удаллю...»* [13, с. 62], *«Світ уже працює над тим, щоб ці хворі мрії*

здійснювалися якнайшвидше, дедалі щільніше обкладаючи *Рашкостан санкціями*» [13, с. 50].

У своїй книзі Ольга Дубчак зазначає: «...завдяки *божевільному північному сусідові* ми заговорили децю інакше, ніж зазвичай» [13, с. 17]. Це твердження є правдивим, оскільки наше мовлення збагатилося низкою лексем, які виконують різноманітні функції. Слід зауважити, що використання подібних найменувань на позначення ворога допомагає встановити певні межі, знецінити ворожі здобутки і дати не тільки збройну, а й мовну відсіч ворогам. Такі конструкції слугують для висвітлення реальної подоби агресора та спроби висміяти його політичну тактику.

Протиставлення «свій» – «чужий» є дуже помітним на сторінках книги «Перемагати українською». Якщо українських захисників авторка підносить до розряду *богів* та демонструє шанобливе ставлення до них, то натомість щодо росіян вона подає чимало огидних назв: «...образливі імена *росіян*: і *мокишани*, і *лаптеногі*, і *ватники*, і *колоради*, і *під*... Багато, словом» [13, с. 51]. Окрім цього, в тексті є багато щемливих згадок про використання українськими авторами різноманітної символіки. На противагу цьому виступає всім відоме застереження класика: «Думаєте, «кохайтесь, чорнобриві, та не з *москалями*, бо *москалі* чужі люде, роблять лихо з вами» це в Тараса Григоровича просто від бурхливої фантазії? Та де там» [13, с. 35], яке з плином часу набуває виразніших та конкретніших рис.

Зауважимо, що мова ненависті в науково-популярному тексті Ольги Дубчак постає як своєрідна форма спротиву, захисту власних інтересів та кордонів, проявом самоідентифікації та відторгненням усього «чужого». Вона формує новий світогляд українців, сприяє критичному осмисленню дійсності та наближає довгоочікувану перемогу.

3.3. Транслітерація як інструмент експресивізації мовного спротиву

В умовах війни з'явилася потреба передачі слів, пов'язаних з повномасштабним вторгненням та ворожим народом, без перекладу з російської на українську мову. Багато видань містять конструкції подібного типу, і книга «Перемагати українською» не є винятком. У цьому контексті варто актуалізувати поняття *транслітерація*, що означає «перезапис літер за допомогою іншого правописного укладу, який регулюється орфографічними нормами даної мови» [8, с. 8]. На сторінках книги Ольги Дубчак можна натрапити на численні спроби передачі популярних у мові ворогів слів і словосполучень за допомогою української абетки. Сам факт транслітерації вже привертає увагу читача, бо для нормального сприйняття змісту треба перемикає мовний код (дві мови в межах одного тексту). Але авторка не просто зберігає форму ворожих слів, вона їх особливо маркує, надаючи іронічно-саркастичного підтексту.

Давно відома одіозна конструкція «*русский мір*» набула особливої популярності під час повномасштабного вторгнення та стала втіленням усього ворожого до України. Тому не дивно, що авторка неодноразово використовує її з різними намірами задля відображення повноцінної картини сприйняття всього ворожого і чужого для нас. Так, у фразі «*Росіянами ми називаємо тих, хто має російський паспорт ... хто несе **русский мір** у наш світ...*» [13, с. 21] чітко простежується намір донести до читачів, ким насправді є росіяни (мовна гра полягає в одночасному зіставленні лексем *мір*, *мир* і *світ*). Далі натрапляємо на майстерно обіграну згадку про українського філософа поруч з іронічним використанням відповідної сполуки: «*Григорій Сковорода любив сидіти під вербою й грати на сопілці, вочевидь, обмірковуючи, чому світ, а особливо **русский мір**, його ніколи не впіймає*» [13, с. 89]. Згадаємо ще одну конструкцію, за допомогою якої авторка пояснює, як правильно вживати терміни на позначення ворожого народу: «*Безперечно, в нашій мові ми можемо відмінити росіян суто як іменник множини (росіяни, росіян, росіянам, росіян, росіянами, на росіянах,*

росіяни!), але у світі й зокрема у Європі ми їх маємо скасувати, щоб вони з їхнім **русскім міром** узагалі не існували як явище» [13, с. 119].

Явище транслітерації не є новим стилістично навантаженим прийомом у будь-якому дискурсі. Тут важливо не тільки детально й точно скористатися правилами передавання іншомовних слів відповідною мовою. Проте Ольга Дубчак ще й віртуозно грається з кожною транслітерованою конструкцією, подеколи надаючи їй нового символічного змісту. Звернемося до фрагменту тексту про братній народ: «Вочевидь, давався взнаки отой їхній міф про братню колиску (де українська й білоруська кевкали беззмістовно, аж поки старша сестра російська не розказала, **що і почом**), тому їм здалося, що їх тут і так **поймут**» [13, с. 54], де авторка в жартівливому тоні описує важливу проблему порівняльно-історичної славістики, яка стала повною науковою дезінформацією не тільки для слов'янського, але й для всього світу. Не менш емоційно вона дає відповідь: «Власне, **їх тут і так понялі**, з любов'ю надсилаючи привіти від стінгерів і джевелінів» [13, с. 54]. Поруч з цими міркуваннями постає іронічне звернення до слів сумнівної особи задля створення позитивної атмосфери та впевненості в українській перемозі: «Як казав один там сумний алкоголік, чи то **Стрілкін, чи то Герков, «операція полностью провалілась. Полностью»** [13, с. 55] (тут маємо ще комічний елемент гри з прізвищем сумнозвісного колаборанта).

Транслітеровані елементи знаходимо і в змодельованому авторкою уявному діалозі українця і росіянина. Тут О. Дубчак в комічній формі натякає на примітивний та обмежений світогляд агресора: «Ви што, язичники? – Не, мовники. – В смислі? У вас **бог** є вобше? – Так. – Как єво зовут? – **ЗСУ**» [13, с. 93]. Окрім цього, до переліку назв держави ворога додається ще одна: «...назва **Раша**...уже сама по собі співзвучна з **фашизмом**» [13, с. 49] (гра слів **язык** 'мова', **язичник** і **мовник**).

Прикметно, що авторка неодноразово застосовує прийом транслітерації для висміювання примітивності мислення росіян та застосовує їхні ж вирази в

різноманітних конструкціях для створення більш комічного ефекту: «Суржик? *Та щяс!*» [13, с. 133], «*Я вам лічно щяс обіцяю*» [13, с. 135], «...*прості господі, ікота*» [13, с. 81].

Регулярним явищем у книзі Ольги Дубчак є пояснення певних типологічних відмінностей між українською та російською мовами та розмежування схожих конструкцій. Нерідко авторка тлумачить, здавалося б, прості речі, які ворожому народу досягнути не до снаги. Так, у фрагменті: «...*кажуть Укра[і]на, укр[аї]нскій, укр[аї]нєц*» [13, с. 55] за допомогою транслітерації вона демонструє, як росіяни не тільки ненормативно наголошують слова, похідні від *Україна*, а й не можуть їх правильно вимовити. Те саме стосується і так званих російськомовних українців, які переймають російську орфоепію і переносять її в українську мову, вважаючи це дрібницею. Неодноразово на сторінках своєї книги авторка пояснює, чому агресору важко вимовити певні українські звуки і звукосполучення: «*От і виходить усе навпаки: не паляниця, а паланіца*» [13, с. 58].

Отже, прийом транслітерації в мовознавчому науково-популярному тексті Ольги Дубчак є оригінальним і досить помітним з-поміж інших засобів експресивізації. Саме російсько-українська війна стала поштовхом для передачі актуальних російських наративів в українській мові, але без перекладу. Адже переклад – це процес порозуміння, пошуку чогось спільного, завдяки якому він стає можливим і важливим. А в ситуації війни жодне порозуміння чи примирення з ворогом неможливе. Тому науково-популярний текст (і не тільки він) заповнений різноманітними транслітерованими елементами, які не лише урізноманітнюють подачу фактичного матеріалу, а й сприяють формуванню критичного ставлення до ворожого народу. Такі фрагменти тексту виконують насамперед культурологічну функцію: вони допомагають закодувати в пам'яті пережиті трагічні моменти, біль і боротьбу. Це сприяє формуванню національної свідомості, самоідентифікації та негативного ставлення до всього ворожого. Ольга Дубчак як науковиця демонструє статус російської мови в сучасній

Україні виключно як мови агресора, а як популяризаторка науки вона робить це в оригінальний спосіб – завдяки прийому транслітерованих російськомовних елементів (це ще один епізод «мови ненависті»), майстерно вплетених в український текст.

Висновки до розділу 3

Експресивність на рівні тексту пов'язана насамперед з тими механізмами, завдяки яким оповідь про українську мову в часі російсько-української війни набуває стратегічного характеру. Українська мова нині стала справжньою зброєю проти російської агресії, тому поява військової лексики, а також елементів мови ворожнечі на сторінках мовознавчого видання зовсім не випадкова.

Лексика війни (а це назви зброї, формувань, родів військ, волонтерського руху, номінації ворога, його наративів та ідеологем) стала не тільки проявом мовного спротиву чи демонстрацією згуртованості основних сил суспільства проти спільного ворога. Такі номінативні одиниці, що вживаються поряд із численними лінгвістичними поняттями про «мову любові і перемоги» (О. Дубчак), здатні впливати на читача, сформувати його оцінку, світоглядну позицію, суголосну з позицією авторки. Особливо це вдається, коли поруч з офіційними найменуваннями виступають певні оцінні (позитивні й негативні), експресивні та інформаційні маркери, що допомагають читачеві зрозуміти надзвичайну важливість так званого мовного питання.

Мова ворожнечі («мова ненависті», за О. Дубчак), яка в часі війни стала частиною нашого комунікативного простору, не тільки сприяє критичному осмисленню дійсності, а й може стати потужним механізмом експресивності тексту. Неполіткоректні найменування і численні авторські перифрази ворожого народу та його уявлень про нас, його очільника, країни-агресора – все це постає на сторінках книги Ольги Дубчак часом у гумористичному, жартівливому, іронічному, а часом в огидно-саркастичному світлі. Це сприяє самоідентифікації

українського народу, відмежування від супротивників не лише на полі бою, а й у мовній площині. Таким чином, мова ворожнечі на сторінках науково-популярного видання стала символом мовного спротиву до всього російського, до загарбницької політики агресора. Цікавим проявом цього феномену став прийом транслітерації українською мовою відомих і нових російських наративів чи висловлень. Транслітерація не є механічною передачею іншомовного слова: тут вона виступає важливим чинником критики чи знецінення уявлень ворожого народу.

Ольга Дубчак використовує різноманітні лінгвістичні механізми для об'єктивації феномену, що називається мовним спротивом. Численні експресеми стають важливим засобом впливу на масового читача; слово перетворюється на потужний інструмент боротьби та захисту.

ВИСНОВКИ

Сучасний інформаційний простір надає велику кількість різноманітного матеріалу для ознайомлення та вивчення масовою аудиторією. Насамперед, слід відзначити інформацію наукового спрямування, яка ще донедавна була призначена для висвітлення складних питань в суто академічній манері. Проте сьогодні спеціалісти різних галузей дедалі частіше перебувають в пошуку нових способів подачі складного матеріалу в доступній формі для широкого кола читачів. Саме тому великої популярності набув науково-популярний дискурс, який у різноманітній формі транслює інформацію якнайширшому загалу, що робить її цікавою, доступною та емоційною.

Науково-популярний підстиль вирізняється своєрідними засобами впливу, особливою специфікою, наявністю елементів образності та арсеналу експресивних засобів. Відповідно до цього він виконує низку важливих функцій: пізнавальну, просвітницьку, соціокультурну, інтерпретаційну та ін. Це все характеризує науково-популярний підстиль як особливий жанр, спрямований на висвітлення важливих питань в доступній манері для читачів.

Науково-популярний текст є завершеним інформаційним цілим, головна мета якого – подати наукові знання в зрозумілій і привабливій формі для нефахового читача. Він поєднує точність і достовірність наукового викладу з елементами експресивності, образності та риторичної виразності. Саме тому інтеграція раціонального й емоційного чинників забезпечує ефективну комунікацію між автором та масовою аудиторією.

Релевантною ознакою сучасного науково-популярного дискурсу, який постійно розвивається та видозмінюється, стала категорія експресивності, яка сприяє засвоєнню складних наукових концепцій. Сьогодні в лінгвістиці існує два підходи до трактування експресивності: як категорії мови та категорії мовлення. Перший розглядає її як стабільне системне явище, яке розвивається в межах мовної норми. Другий спрямований на розуміння категорії експресивності, яка

безпосередньо пов'язана з процесом комунікації. Відповідно до цього будь-яка мовна одиниця може стати експресею та транслювати ставлення автора до порушеної проблеми, активізувати увагу читача та сприяти розвитку його мислення.

Найбільш виразними інструментами прояву авторської інтенції є лексико-стилістичні засоби (розмовно-просторічні елементи, сленгізми, неологізми, фразеологізми тощо), що впливають на формування певної світоглядної позиції в читача. Помітними на просторах науково-популярного тексту є синтаксичні конструкції (парцеляції, градації, риторичні запитання та ін.), які надають нейтральному викладу емоційної насиченості та створюють своєрідний стилістичний ефект. Тропи як засоби образності – метафори, епітети, порівняння, перифрази – перетворюють сухий виклад на простір живої комунікації. Вербальна гра, гумор, іронія, сарказм допомагають полегшити сприймання наукових концепцій, встановлюють емоційний контакт між автором та читачем.

Слід зазначити, що експресивні засоби в тексті Ольги Дубчак «Перемагати українською» слугують не лише для увиразнення поданої інформації, а й для впливу на світогляд аудиторії. Вони допомагають сформувати відповідну позицію в читача, усвідомити свою національну приналежність та змотивувати до культурної, лінгвістичної та політичної боротьби.

Сучасний комунікативний простір України унаслідок російсько-української війни зазнав глибоких трансформацій. Мова в цих умовах стала не лише засобом спілкування, а й дієвим інструментом національного спротиву. Лексичний фонд української мови збагатився численними одиницями, пов'язаними з військовою справою, волонтерством, обороною, а також зі сферою інформаційного й культурного протистояння.

У науково-популярному тексті Ольги Дубчак експресивність набуває стратегічного характеру: вона транслює не тільки мовознавчі ідеї, а й громадянську позицію авторки. Військова лексика, поряд із поняттями галузі

мовознавства, створює потужний емоційно-інтелектуальний фон, який допомагає читачеві осмислити значення української мови як чинника перемоги й духовної стійкості.

Важливим аспектом експресивності стали елементи «мови ворожнечі», яка, за спостереженнями О. Дубчак, стала невід'ємною частиною сучасного мовного простору. У її науково-популярному тексті ця мова осмислюється не як прояв агресії, а як форма захисту й інструмент критичного осмислення дійсності. Неполіткоректні найменування ворога, іронічні чи саркастичні вислови, мовна гра, алюзії й транслітерації чужих наративів виконують функцію деміфологізації російської пропаганди, виявляючи інтелектуальну перевагу українського мовця.

Дослідження лінгвостилістичних параметрів експресивності науково-популярної книги Ольги Дубчак «Перемагати українською. Про мову ненависті і любові» (а є ще візуальні, формальні й видавничі складники) засвідчує їхню виняткову роль у моделюванні наукової інформації та транслюванні важливих мовознавчих концепцій, особливо актуальних у сучасних реаліях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажнюк Л. Мова ворожнечі й політкоректність у сучасній суспільно-політичній комунікації. *Мовознавство*. 2024. № 2. С. 22–34.
2. Баган М. П. Експресивність сучасного українськомовного наукового дискурсу: межі можливого. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Сер.: філологія, 2017. Т. 20. № 1. С. 9–17.
3. Байло Ю. В. Особливості поняття «військовий термін» (семантичний аспект). *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Серія: Філологічні науки. 2013. Кн. 3. С. 62–65.
4. Баюн К. Й. Експресивність як мовна та мовленнєва категорія. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2015. Вип. 2. С. 232–236.
5. Бойко Н. І. Семантична основа лексичної експресивності. *Лінгвостилістичні студії: наук. журн.* Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. Вип. 4. С. 39–54.
6. Бойко Н. І. Типи лексичної експресивності в українській літературній мові. *Мовознавство*. 2002. № 2. С. 10–21.
7. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти. Монографія. Ніжин: Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. 406 с.
8. Вакуленко М. О. Транслітерація українською латиницею: слов'янське коріння та національні особливості. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2010. Вип. Спец. вип. С. 7–16.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
10. Горела К. В. Лінгвальні засоби вираження авторської присутності в сучасному науково-популярному тексті. *Scripta manent: молодіжний науковий вісник факультету філології та журналістики: зб. наук. пр.*;

- Вип. 12 / уклад. Л. Б. Лавринович. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2025. С. 16–18.
11. Горела К. В. Перифраза як прийом експресивізації мови ворожнечі в науково-популярному тексті. *Актуальні питання сучасної гуманітаристики: комунікативно- культурологічний аспект*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 14 травня 2025 року. Кам'янець-Подільський, 2025. С. 14–17.
 12. Данильчук Д. В. Експресивно-стилістичні можливості ініціальної аббревіатури у публіцистичному тексті. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2010. Т. 39. С. 6–10.
 13. Дубчак О. Перемагати українською. Про мову ненависті й любові. Київ: Віхола, 2022. 144 с.
 14. Дудик П. С. Стилістика української мови. К.: Вища школа, 2005. 368 с.
 15. Єрмоленко С. Я. Експресивність. *Українська мова. Енциклопедія*. К.: Українська енциклопедія, 2000. С. 156.
 16. Зелінська Н. В. «Риторика науки» як нова модель наукової комунікації. *Наукові записки*. Львів: Українська академія друкарства, 2001. Вип. 3. С. 50–63.
 17. Ігнат'єва С. Є. Оцінка і її зв'язок з емоційністю, експресивністю, модальністю. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2010. Вип. XXIII, ч. 4. С. 258–264.
 18. Іграк К. Емоційно забарвлені елементи військової лексики. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Лінгвістичні науки. 2017. № 25. С. 55–59.
 19. Іщенко Н. Г. Лексико-граматичні домінанти наукового тексту. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія: Філологія. Педагогіка № 1, 2013. С. 32–42.

20. Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови: Навчальний посібник. Львів: ПАЮ, 2007. 400 с.
21. Коваль Т. Л. Експресиви як безпосередній засіб репрезентації експресивної функції мови. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2011. Вип. XXIV. Ч. 2. С. 468–476.
22. Коваль Т. Л. Експресивна функція неологізмів у мові сучасного газетного дискурсу. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). 2011. Вип. 100. С. 78–81.
23. Коваль Т. Л. Експресивність як одна з основних ознак образного слова. *Українське мовознавство*. 2009. № 39 (1). С. 183–187.
24. Ковальська Н. А. Релевантність експресивності в науково-популярних текстах економічного дискурсу. *Вісник Запорізького національного університету*: Філологічні науки: ЗНУ, 2015. № 1. С. 276–385.
25. Коковіхіна О. Функціонування мови ворожнечі в умовах мирного і воєнного часу. *Вісник Львівського університету*. Серія: Психологічні науки. 2022. Вип. 14. С. 15–23. URL : <https://doi.org/10.30970/PS.2022.14.2>.
26. Коновалова В. Б. Жанрово-стилістичні проблеми перекладу науково-популярних текстів. *Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 23-24 березня 2018 р. Одеса, 2018. С. 196–199.
27. Космацька Н. В., Карплюк Т. П. Мультиmodalність науково-популярних текстів (на матеріалі французької мови). *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. Сер.: Філологія. Журналістика. 2023. Т. 34 (73). № 2. С. 81–86.
28. Костусяк Н. Експресивно-оцінна лексика в медіакомунікації воєнного періоду (на прикладі текстів телеграм-каналів). *Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи*: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців / упоряд.: М. Рожило, Н. Шульська. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2023. С. 122–125.

29. Костусяк Н., Навальна М. Російсько-українська війна в об'єктиві мови: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2025. 340 с.
30. Кочукова Н. І., Ягубова Т. В. Лексичні й синтаксичні засоби репрезентації сучасного українського науково-популярного медіатексту. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 26. Т. 2. С. 14–19.
31. Литовченко І. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд): монографія; за ред. проф. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2016. 206 с.
32. Маслова Ю. П. Експресивність як домінантна ознака сучасного газетного дискурсу України воєнного періоду. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2023. Вип. 67, Т. 2. С. 226–230.
33. Мацько Л. І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник. За ред. Л. І. Мацько. К.: Вища школа, 2003. 462 с.
34. Мельник О. М. Виразальні засоби сучасного науково-популярного тексту (на матеріалі українського перекладу книги Мічіо Кайку «Майбутнє розуму»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 5 (73). С. 147–150.
35. Мілова М. М. «Експресивність» та «емотивність» у мові та мовленні. Рівні передачі емоцій у художньому англомовному тексті. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2014. № 9. С. 104–107.
36. Онуфрієнко Г. Науковий стиль української мови: Навчальний посібник з алгоритмічними приписами. К.: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
37. Основи культури наукового мовлення: навч.-метод. посібник / за заг. ред. І. М. Плотницької. К.: НАДУ, 2011. 80 с.
38. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: Підручник. 3-тє вид., перероб. і доповн. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2000. 248 с.

- 39.Приймачок О. І. Експресиви сучасного науково-популярного тексту природничої тематики. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 34. Т. 2. С. 39–45.
- 40.Приймачок О. І. Експресивні засоби сучасного тексту професійного спрямування. *Українська мова в сучасному науковому вимірі: матеріали Міжнар. конф.; відп. ред. Н. М. Костусяк, І. А. Мельник*. Луцьк, 2023. С. 153–158.
- 41.Приймачок О. І. Риторика фахового науково-популярного дискурсу (на матеріалі мовознавчої трилогії Ольги Дубчак). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2023. № 59. Т. 3. С. 40–44.
- 42.Селігей П. О. До проблеми авторської індивідуальності в науковому стилі. *Studia Ucrainica Varsoviensia*. 2016. № 4. С. 249–262.
- 43.Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю. *Українська мова*. 2016. 627 с.
- 44.Селігей П. О. Український науковий текст: Проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості: дис. докт. філол. наук: 10.02.01. К., 2016. 427 с.
- 45.Семенов О. М. Культура наукової української мови: Навч. посіб. /За ред. Л. І. Мацько. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. 252 с.
- 46.Удовиченко Л. Г. Українська військова лексика: діяхронія мовознавчих студій. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць Харківського національного університету імені Г. С. Сковороди*. 2020. Вип. 52. С. 81–90.
- 47.Українська мова. *Енциклопедія* / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. Київ: «Українська енциклопедія імені М. П. Бажана», 2004. 824 с.
- 48.Чабаненко В. А. Основи мовної експресії. К.: Радянська школа, 1984. 220 с.
- 49.Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя: Вид-во ЗДУ, 1993. 216 с.

- 50.Чемпоєш В. В. Засоби вираження авторської особистості у текстах науково-навчального підстилю. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія: «Філологічні науки». 2015. № 1 (9). С. 170–175.
- 51.Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. К.: Радянська школа, 1962. С. 42–86.
- 52.Чернишова Т. О. Розвиток української військової лексики в період російсько-української війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2024. Т. 35 (74), № 3, ч. 1. С. 31–37.
- 53.Шевчик К. Ю. Стилiстичнi засоби адаптацiї науково-популярних текстiв та їх переклад українською мовою. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2024. Вип. 68. С. 243–246.